

Ciobanii cu oile. (Fotografiile sunt din 1932)

STÂNA DIN MUNȚII FĂGĂRAȘULUI

Câteva note introductive. Infățîșăm stâna drăgușenilor cercetată cu prilejul monografiei sociologice a satului Drăguș întreprinsă de Institutul Social Român sub conducerea Profesorului D. Gusti. Ea se aseamănă cu mai toate stânile din munții Făgărașului, versantul ardelean, afară de cele cari aparțin oierilor veniți din altă parte (poiенari, rășinăreni, câmpulungeni etc.) și prezintă pentru cercetător folosul că este unitatea socială cea mai desprinsă de viața satului, constituind aproape o realitate independentă. Am cercetat-o în două rânduri — în 1929 și în 1932, în decursul lunii August. Cu toate că nu mai erau aceiași proprietari, nu putem infățîșa descrierea a două stâni ca două realități deosebite, ci mai de vreme aceeaș stână considerată în răstimp. Proprietarii sunt frați, au învățat meseria împreună și conduc stâna în acelaș chip, baciul din 1932 și-a făcut ucenicia la cel din 1929, parte din ciobani sunt aceiași, clădirile aceleași, muntele de asemenea, oile din acelaș sat, economia asemănătoare, uneltele aproape neschimbate, încât ar fi trebuit să repetăm fără folos aceleași descrieri. Notăm însă toate deosebirile.

Deși în gândul nostru urmărim o sociologie a stâniei, nu infățîșăm deocamdată decât material

descriptiv. O tratare explicativă, tipologică sau generalizatoare, vom putea încerca mult mai târziu, după ce vom fi dobândit materialul comparativ trebuincios. De aceea am ales calea care să păstreze în cea mai largă măsură nestirbită fața însăși a realității. Dăm fapte concrete, pe cât am putut cu vorbele locului, fără nicio tălmăcire teoretică imediată; de cele mai multe ori așa cum le-au văzut ciobanii, cum le cred și cum le povestesc. Am păstrat observațiile noastre numai pentru cuvântul de încheiere. În chipul acesta oricine poate folosi și interpreta cum crede materialul și poate respinge ca nefundată, dacă va apare așa, întrebuintărea teoretică. E o chezășie de obiectivitate la care ținem. Rânduiala însăș a expunerii e potrivită realității; fiecare capitol caută să dea faptele care se leagă între ele prin firea lucrurilor și în așa fel încât să asigurăm, pe cât ne stă în putință, cea mai bună înțelegere. Ce credem că va putea folosi sociologia și știința națiunii din cercetarea integrală a stâniei și prin ce pot aduce ele lumină, vom arăta pe scurt, abea la sfârșit.

Considerații privitoare la așezarea geografică. În 1929 stâna drăgușenilor aparținea lui Vasile Poparad și era așezată în Valea Sâmbetii, la miazăzi

de satul Drăguș, pe moșia acestuia, la îmbinarea pădurii cu poenele, în apropiere de goluri, pe coasta ce urcă la stânga de râul Sâmbetii. Așezarea stâniei în fundul unei poene, spre pădurea din sus, a fost hotărâtă de nevoia largimii și putința de a ține oile mereu sub ochi, îmbinată cu adăpostul împotriva ploilor și a vânturilor pe care îl dă coasta și pădurea învecinată. Se găsește aproape și de plaiul care duce la Drăguș și Sâmbăta de Sus, pe la Mănăstirea Brâncoveanu, pe râu la vale, depărtare de 18 km. Aceeașă potecă spre deal duce la vechea graniță și la Munții Bâdea și Gălășescu, așezați la miazăzi. Alte cărări nu mai sunt.

În sfârșit, s'a ținut seamă în așezarea stâniei de apropierea apei: Valea sau Râul Sâmbetii, din care se adapă și oamenii și oile, cu afluenții: Răcorelele și Pârâul Pietros la miazăzi, iar la miazănoapte, Pârâul Crintei.

Stâna durează dela Sfântul Constantin și Elena stil vechiu (acum, dela 1 Iunie) până la Sfânta Maria stil vechiu (acum, duminica cea mai apropiată de 28 August). În acest răstimp vremea e cea obișnuită vara la munte. Se poate întâmpla să fulguiască sau chiar să ningă de-a-binelea, dar nu ține mult și zăpada se topește repede. Mai ploios e Iunie; încolo de regulă e timp frumos. Schimbarea vremii se prevestește după vânturi. Cele care bat dela miazăzi, din deal spre vale, aduc ploaie și zăpadă, cele dela miazănoapte aduc vreme bună. Vânturi regulate nu cunosc. Negura (ceața) se lasă aproape zilnic, de pe la 10 dimineața până pe la prânz în zilele senine, ziua întreagă pe ploaie.

În 1932 stâna aparținea lui Gheorghe Poparad și fiului său Ion și era așezată pe Muchea Drăgușului, între văile Sâmbetii și a Viștișoarei, tot pe moșia satului Drăguș. Drumul de astă dată duce tot pe la Mănăstirea Brâncoveanu (Sâmbăta de Sus), dar cotește la deal și urcă prin Moțul Voivodenilor, Curmătura Ciuntei, Comanda și cele două Poiene: Șteghea Mare și Șteghea Mică. Stâna se găsea în Șteghea Mică, (poiană care-și trage probabil numele dela buruiana șteghe, foarte numeroasă aici) la o înălțime de vreo 1500 metri. Stâna și dependințele ei sunt așezate în partea din jos a poienii, lângă pădure, după un val de pământ, încât e apărată din toate părțile de vânturi. Aceasta a fost și pricina așezării ei aici. Muchea Drăgușului se învecinează la răsărit cu muntele Sâmbetii de Sus, la apus cu al Viștei de Jos, la miazănoapte cu o parte din proprietatea Voivodenilor Mari, iar la vârf, spre miazăzi, dă în granița veche, spre Muntele Gălășescu din Vechiul Regat.

Cu toate că și-a ales un loc adăpostit, pe Muchea

stâna nu mai e ferită de vânturi ca cele așezate în văi. Ciobanii spun că bat vânturi puternice și bat foarte des. Din spre răsărit bate Crivățul, celelalte vin de regulă din spre asfințit. Din sus, din spre vârfuri bate Băltărețul. Mai sunt și altele, cari nu sunt însă numite. Băltărețul vestește ploaie: « Bate o zi, două, și când stă apoi începe picu' ». Norii din spre miazăzi vestesc tot ploaie. Ciobanii mai cunosc apropierea ploii și după sare, dacă prinde mezeală. Cunosc și ploi regulate « ploi din bătrâni, de le zice Ploile Oilor »: Ploile Sfântului Constantin (când urcă oile la munte), Ploile Rusaliilor, ale Sân-Pietrului și ale Sfintei Mării stil vechiu. Furtuni nu prea se abat — din când în când plouă cu ghiață, iar spre toamnă se întâmplă să ningă cu vifor. Fulgerete se descarcă adeseori prin apropiere. Ciobanii ne-au arătat câțiva copaci loviți de trăsnet ceva mai sus de stână, dar nu-și amintesc să fi atins și oameni sau vite.

Pășunea e cea obișnuită în Munții Făgărașului. Ciobanii o socotesc de două feluri: pășune de goluri (înălțimile fără de păduri, vârfurile pleșuve) și de pădure. Ultima are iarba mai bună, nu e aspră și uscată ca cea din goluri, o pasc mânăzările (oile cu lapte) pentru că au nevoie de hrană mai bună și sunt adăpostite și de ploaie. La goluri scot sterpele (oile fără lapte) și miei. Ca întindere cuprinde Muchea Drăgușului întreagă, îndestulătoare; ea nu poate fi străbătută într'o singură zi cu oile, cari pasc numai câte o parte sau la deal, sau

În drum spre stână

la vale, sau câte o coastă. Totuș, ca să le ajungă din plin, mai arendează când pot și Valea dela stat și Coasta Voivodenilor. « Mânăzările pasc pășunea cea mai bună și mai ferită. Brădetul (pădurea) e locul cel mai călduros — ele sunt mai slabe — le apără de ploi și de vânturi și-și țin laptele la căldură.

Mieii pasc vârfurile pe la goliște și țin cam muchea, sunt mai îmbrăcați, că se tund târziu și țin la frig și la vânturile de sus; le și place iarba aceea mai mărunță, numai că trebuie feriți de locurile rele, prăpăstioase, căci mai alunecă. Mioarele pasc coasta, sus la goliște, prin locul cel mai rău, iarba

Poiana Șteghia Mică. În fund, după un dâmb se găsește stâna

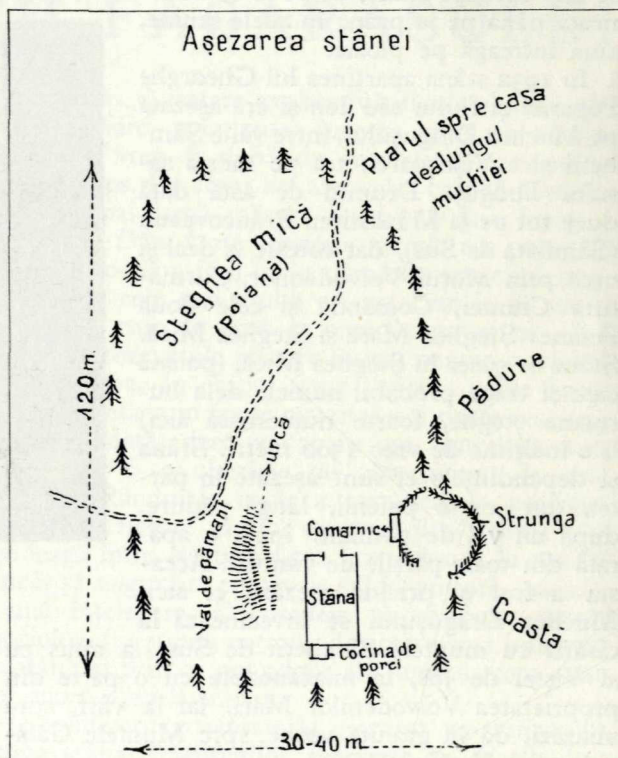
mare prin locuri ceva mai adăpostite de vânturi, pentru că și ele sunt mai goale, urcă la munte tunse ca și mânăzările — ne lămuiesc ciobanii.

Stâna din Valea Sâmbetii și cea de pe Muche, țin de aceeași proprietate și sunt folosite după nevoie în decursul aceleiaș veri. În 1932 au urcat oile la munte la 1 Iunie, întâiu pe Muche; le-au mutat apoi de Sân-Pietru în Valea Sâmbetii. Au stat acolo vreo patru săptămâni, cât au găsit pășune și s'au întors în Muche unde au rămas până la coborîre, căci « aici a dat din nou iarba, iar în vale a gătat-o ». Timpul cât stau într'o parte sau alta este hotărît numai de pășune. În 1932 aveau de gând să coboare oile cu o săptămână întârziere pentru că nu era iarba pe hotar (pășunea de jos), erau vite bolnave în sat și nici cu brânza nu se ajungeau, încât au vrut să încerce să le mai iasă ceva.

Oile și întreținerea lor. Primăvara până urcă oile la munte, le pasc pe hotar. În timpul acesta le păzesc de bălți (apă stătută), pentru că se întâmplă de « capătă apă » și se prăpădesc. Toamna le pasc tot pe hotar, pe ogoare, până dau zăpezile și le feresc de pajiști, ca să nu capete gălbează. La sat păscutul și păzitul oilor cade în sarcina fiecărui stăpân de oi; dacă le păzește numai unul din ei, o face de cele mai multe ori fără răsplată, cu dreptul să le adăpostească nopțile la el, ca să-și gunoiască arăturile.

În 1929 stâna avea 400 de mânăzări, 20 ale

baciului (Vasile Poparad), celelalte din sat, 580 de sterpe cu târla și bordeiul aparte, în Crintă, pe Muche Drăgușului și 500 de mieii la aceeaș târlă, dar în ciopor aparte. În 1932 erau 1402 oi, dintre care 477 mânăzări, 467 mieii și 458 mioare. La început au avut 539 de mânăzări, dar cu timpul au dat 50 în sterpe, pentru că n'au mai dat lapte (fiind slabe, « hibașe », bolnave, și-au pierdut laptele), alte 12 le-au trimis acasă pentru că au rebegit de frig și altfel s'ar fi prăpădit. Ca loc, 1150 de oi erau din Drăguș, celelalte din satele din jur: din Sâmbăta de Jos 100, din Olteț 60, din Feldioara 63, din Sâmbăta de Sus 29. Dintre drăgușeni baciul are cele mai multe oi, cu totul 50, dintre cari 36 mânăzări. Ceilalți ciobani sunt și ei proprietari de oi: Neculae Rogozea are 33 (mânăzări 18), Neculae Bogdan 4 oi (mânăzări 2), — a avut mai multe, dar « le-a prăpădit că a măritat niște surori »; Matei Jurcovan 30 de oi (mânăzări 8); I. Sitea 16 oi (mânăzări 6, una i s'a prăpădit); D. Andreiaș 10 oi (mânăzări una); S. Poparad 32 oi (mânăzări 14). Ca fel, oile drăgușenilor sunt mai toate țurcane, negre și albe. Se cunosc după lână, au firul lung. Pe aici cam numai țurcane se țin. Țigăi n'au decât două-trei, sunt cu părul mai scurt și se țin mai ales

Desenul I

prin Vechiul-Regat. Prin părțile făgărășene se preferă țurcanele, căci se țin mai ușor, dar ca preț e mai bună oaia țigae, pentru că din lâna ei se fac cioarecii și recălele, îmbrăcăminte mai fină și mai costisitoare. Din lâna țurcană se fac straiiele, saricile, iar din pieile lor, cojoacele.

În afară de pășunat, oile mai cer și alte îngrijiri. Înfățișăm pe cele mai de seamă. Adăpatul în văi e lesnicios, râul e aproape și apa din belșug. Pe Muche oile beau apă când trec peste pâraie, cum și când se nimereste, de altfel la munte nu sunt prea însetate. Ca să țină turma laolaltă, mai ales pe ploaie și prin pădure, pe unde se rătăcesc mai ușor, oile mai inimoase, cele care merg în fruntea cioporului, poartă clopote. Mânzările de pe Muche aveau șapte clopote: patru de fier și trei de ceoae. Aparțin ciobanilor, nu stăpânilor de oi. Ca să le meargă bine la oi, să mănânce iarba mai bine, le dau în fiecare săptămână odată și chiar de două ori, sare. O dă stăpânul stânei pentru toate oile, un kgr. de sare la o sută de oi. Le mai dă de mâncare, mai ales la miei, ghințură, plantă asemănătoare la rădăcină cu hreanul, cu un gust amar. Se găsește la jipuri, se scoate rădăcina și se dă la oi tăiată mărunț și sărată. Le deschide pofta de mâncare. Alte buruieni folositoare, în afară de cele medicale, nu cunosc. Ciobanii drăgușeni nu cunosc nici plantele veninoase, știu însă de existența lor, pentru că li se întâmplă să vadă de cu seară câte o oaie mai posomorită, iar dimineața s'o găsească moartă, fără boală, fără rană. Mai ales spre toamnă găsesc dimineața miei morți, fără să cunoască pricina. Ei socotesc că trebuie să fie la mijloc vreo buruienă veninoasă.

Cum unul din veniturile de căpătâi ale oierului îl aduce lâna, oile se tund cu grijă în fiecare an. Tunsoarea oilor începe după Sfântul Gheorghe. Oile mari se tund în sat și urcă la munte tunse, suportă și așa intemperiiile. Miei fiind mai slabi urcă netunși, se tund mai târziu, când dau căldurile și uneori numai când coboară dela munte. Oile se tund cu o foarfecă de fier anume făcută, e mult mai mare decât cele obișnuite în croitorie. Tunde un singur ins, ținând oaia trântită la pământ de un picior. Se începe dela cap și termină la coadă. Un tunzător bun și dacă oile sunt împăiate, tunde 50—60 de oi pe zi. Ce însemnează oaie împăiată? Iarna creșterea lânii încetează, când se dau oile la iarbă primăvara, lâna crește din nou, încep a se « împăia », și se cunoaște dunga dintre părul nou și cel vechiu. Lâna se taie cu atât mai ușor, cu cât se taie mai departe de piele. Cum nu se taie decât lâna veche, e ușor de înțeles că tunsoarea se face cu atât mai ușor, cu cât e mai mare lâna nouă din spre piele, cu cât adică oaia e mai bine împăiată.

Ca să-și cunoască oile, proprietarii le fac semne la urechi, fiecare își are semnul său: o gaură sau câte o creștătură de forme diferite, tăiate la una sau la amândouă urechile oii, cu briceagul. Se mai înseamnă cu boia roșie, numită buială, un fel de pământ roșu care se găsește în Valea Radului, tot în Munții Făgărașului. Se amestecă buiala cu seu și fac cu ea un semn (o pată) pe lâna oii. Ține mult timp, până într'un an, fără unsoare ține mai puțin: o lună, două. În 1932 au însemnat cu buială toate oile din Sâmbăta de Jos și aveau de gând să și le însemne și pe ale lor (ale ciobanilor), să le vadă mai de departe și, cum spun ei, și din pricina că le stă mai bine.

În grija ciobanilor intră și paza oilor împotriva sălbăticiunilor. Fiarele cele mai obișnuite sunt: urșii, cari vin la oi noaptea (ziua foarte rar), pe orice timp; prind oaia cu brânca (labele dinainte), o apucă apoi cu gura și o duc de o parte și dacă nu sunt câinii buni, o mănâncă chiar în apropierea târlii, oricât ar striga ciobanul; mai ales când și-a înhățat bine prada. Lupii vin mai rar. În 1929 n'au dat deloc pe la stână. Vulturii strică numai miei cari rămân de ciopor. În 1932 ursul a luat o mânăzare, lupul n'a luat niciuna. Vreo trei oi s'au pierdut prin pădure, altele au căzut pe sghiaburi, ciobanii nu știu ce le-a stricat, dar le-au găsit stricate. Dela sterpe ursul a stricat un berbec, a scăpat de urs, dar l-au tăiat ciobanii, altfel murea. L-a scăpat bătrânul Matei Jurcovan, cioban

Mânzările și mânzării

la sterpe. O altă oaie le-a luat-o ursul ziua în amiaza mare. În colo nici lupii nici vultanii n'au rupt nicio oaie. De pierdut dintre sterpe s'au pierdut mai multe, nici nu știau să ne spună câte, din miei au mai căzut pe sghiaburi. Iată cum povestește Matei Jurcovan întâmplarea cu berbecel:

« Mi-a luat mie ursul un berbec, eram singur la oi, tovarășul era dus până acasă. Berbecul a ieșit din oi, ăsta dormea tot de o parte; l-am dat eu la turmă de câteva ori, dar n'a stat. N'am adormit până târziu. Când să adorm, aud « hârșt » și ursul îmi luă berbecul. Sar eu, îi dau cu bățul, l-a lăsat,

Baciul, mânăzării și strungarul — ultimii îmbrăcați cu laibăre

dar s'a întors și l-a apucat iară, dasem cu bățul și cum era noapte, l-am pierdut, atunci i-am dat cu căciula — « huo » — și l-a lăsat; ăsta a fost chiar al dracului ». Ursul vine și la stână și la sterpe, lupul numai la brădet, vultanii sus la gol, numai la mieii bolnavi și rătăciți, căci dacă sunt în toată firea nu-i poate prinde. Ciobanii cunosc sălbătăciunile și numai după ruptură, lupul mușcă oaia de gât, o încolțește; ursul, de spinare și de greabăn, o rupe. Pe întuneric se cunosc după lătratul câinilor. La lup câinii mână ca după iepure, căci lupul cam fuge când se vede împresurat; la urs câinii latră ca la vită mare, pe loc. De dat câinii nu se dau nici la urși, nici la lupi, căci le e frică, dar îi împresoară și îi latră. Așa se și apără oile împotriva sălbătăciunilor: le împresoară câinii, strigă și ciobanii cât pot, mai svârl cu lemne când sunt pe aproape, trag cu pușca dacă au, la urși se duc cu tăciuni aprinși. Se sperie mai ales de foc și de armă.

Ciobanii îngrijesc nu numai oile sănătoase, ci și pe cele bolnave. Ei cunosc multe boli și multe leacuri și feluri de vindecare. Din mâncare și din pălitură oile « sângerează », sângele li se oprește ca de aprindere. Oaia sângerată stă și nu mănâncă, nu rumegă și se umflă. Se vindecă dacă i se sloboade sânge în pripă, altfel se prăpădește, căci din sângerat se întâmplă și să se prăpădească. Sângele se slobozește din nas, se înțeapă oaia cu cuțitul sau cu acul, sau din ureche, se taie cu foarfeca sau

cu cuțitul. Totul e să curgă sânge. Din sângerat unele oi capătă gălbinare, se tămăduesc și de aceasta. Înainte de a se slobozi sânge, se taie oaia de gălbinare: se taie o bucațică din pielea dela ochi și i-o pun în gură, pe urmă se slobozește sânge ca la sângerat. De gălbinare mor mai multe. Pentru gălbinare un leac bun e și rădăcina de șteghe (glojdaniu cioarei), care se fierbe și se dă ca zeamă oilor s'o bea. Dacă sunt la câmp, se rade rădăcina de șteghe bine cu briceagul și se amestecă cu pâine; dacă n'o mănâncă i-o dă pe gât cu sila.

Gâlbeaza e o boală de ficat, când « tună în fiere, moare ». Oaia își pierde puterea, slăbește; primăvara face gușă de trebuie să-i lase apă (i se sloboade gușă și când e numai răcită). Se vindecă cu leacuri dela farmacie: « Distol », « Galbinol » — cari se dau când e oaia flămândă, apoi poate mânca orice și scapă. « Parasatinul » se dă tot pe nemâncate, dar ziua aceea nu trebuie să bea apă, apoi scapă. Dacă oaia are și gâlbează și apă la coșul pieptului, nu mai scapă cu nicio doftorie, se prăpădește. Se mai îmbolnăvesc de fiere. Atunci stă oaia și se umflă; leacul: se arde cu iască la buric și-i trece.

Căpiaza e o boală grea. Oaia căpiată face în cap, la creier sau pe șira spinării un fel de bășică cu apă și acolo se fac niște boabe ca păsatul, cari rod mereu și bășica se face tot mai mare. Oaia astfel bolnavă se sucește pe loc, o duce și un an de zile și se învârte cam pe când se schimbă luna și se schimbă veacul. I se face operație, dar scapă foarte rar. I se taie osul capului cu cuțitul (unde e mai moale, din pricina bolii) și se trage bășica afară, se pune pielea la loc, osul nu se mai pune, pentru că nu se mai prinde. De regulă însă sângerează rana și oaia moare.

Coptul e boala în care oaia se coace, se seacă adică la plămâni, i se lipesc plămâni de coaste și tușește. Oile bolnave de copt se cunosc după faptul că mai ales dimineața pe apă (rouă, brumă) nu mănâncă. Se vindecă prin umflare, operație care se face dimineața, în felul următor: se pune oaia jos, i se astupă gura și o nară și i se suflă aer pe nara liberă, cât de tare. Prima dimineață se suflă odată, într'a doua de două ori și așa mai departe, până la patru suflări, în timp de o săptămână se tămăduiește. Se mai cunoaște și alt leac: se ard urechile oii și vârful cozii cu apă fiartă și-i trece și așa.

Vârșatul sau bubatul iese pe sub povăeli (subsuori), întâiu se roșește pielea, apoi ies niște bube. Se roșesc și ochii în timpul acesta. Ciobanii nu cunosc decât un tratament preventiv. La care i-a ieșit bubatul nu i se mai face nimic și de cele mai multe ori scapă. Ca prevenire: iau sânge din buba

unei oi bolnave cu un fir de mătase trecut printr'un ac, trec firul prin bubă, apoi imediat prin vâna dela ureche sau prin coadă la oaia sănătoasă. Oaia « vaccinată » în chipul acesta se îmbolnăvește și ea, dar îi trece mai ușor și nu mai capătă niciodată vărsat.

Primăvara când urcă oile la munte, fiind încă frig, iar ele tunse de curând, se întâmplă să mai degere câte una, unele chiar se prăpădesc. Oaia degerată se mai drege spre vară, dar « aceea e ca și omul, nu se mai vindecă de tot niciodată ». De regulă le taie ciobanii sau chiamă stăpânii să le ia acasă și să facă cu ele ce-or ști.

Răsfugul e o « boală foarte grea », dacă oaia e stearpă îi iese în ochi o albeață și nu mai vede; dacă e fătăță, se strică la ulger, i se umflă ulgerul și uneori chiar coace și-i cade. Ion Poparad ne spune: « am auzit că mai de mult la Țară, pe la Dobrogea, era broasca țestoasă și o luau și o puneau sub podina comarnicului unde se mulg oile și o îngrijeau acolo; dacă trecea oaia peste ea și-i mai descântau, îi trecea de răsfug ». Ei le vindecă cu o buruiană numită tot răsfug, care se dă oilor în sare. Unele se vindecă și ele de ele, altele mor sau rămân cu ulgerul stricat (rămâne stearpă, sau i se strică numai o fătăță care nu mai dă lapte). Alt leac: le bagă păr de câine în vâna urechii și-l lasă acolo sau le ia sânge din piețița ochiului și le trece.

Schiopul e de mai multe feluri; dau numele acesta ori de câte ori se îmbolnăvesc oile de picioare și schioapă. « Oile se îmbolnăvesc de picioare, dar nu și de gură — ne spune Ion Poparad — ca să nu poată mânca, n'am văzut oaie ».

Iată bolile de picioare cunoscute de ciobani: sugelul, care apare din pricina ploilor sau când stau mult cu picioarele în gunoi, li se înmoaie unghia și după ce se usucă, se strânge și coace (puroiază). « Pipăi cu briceagul locul și unde se ferește din pricina durerii, tai din coajă și iese sânge sau, dacă e copt, iese răul și se vindecă. Dacă nu faci așa, răsuflă singură și-i strică unghia de tot, apoi e și mai rău ». Tot din pricina glandului (noroiiului) se face o bubă mare deasupra între unghii, numită scala. Se spală, se leagă cu sare, dacă e unul priceput o scoate cu briceagul (e ca o vână cu carne albă). Scala nu strică unghia, numai carnea din jurul unghiei și se vindecă. Tot la unghie se capătă uneori ariciul, se umflă unghia ca la scală și ies niște « sgrăbunțe » tari ca negeii, se mai freacă cu sare, « încolo se vindecă de capul ei ». Matei Jurcovan povestește: « În astă vară s'a întâmplat că au făcut oile arici și bureți în urechi din cauza locului neplăcut, apoi m'am dus de am găsit o buruiană de-i zice răsfug,

rădăcină pe care o știam eu din ciobănia mea și le-am vindecat ».

Râia la oi iese la început pe greabăn, pe spate și pe cruce (pe șale, sus), apoi se întinde pe tot corpul. Se vindecă cu creolină, cu zeamă de rădăcina steregoaiei (fiartă în apă), cu gaz (petrol), dar numai când n'au altceva la îndemână pentrucă gazul doare și ia lâna, încât strică oile.

Dintre paraziți, cel mai obișnuit la oi e căpușa, mieii au căpuși aproape întotdeauna, oile numai când le merge rău. Se curăță cu zeamă de steregoaie.

Oile mușcate de șarpe sau de nevăstuică se vindecă, după cum spun ciobanii, dacă se spală rana cu apă în care s'a pus o coroană de argint sau orice alt obiect de argint. Se întâmplă însă și să moară. Se mai tratează cu piele de șarpe sau de nevăstuică, după caz, înmuiată în apă, se freacă umflătura cu ea. Rănile pricinuite de lup sau de urs « anevoie se vindecă, pentrucă sunt mușcături veninoase, chiar dacă se vindecă pe o parte, sparge pe cealaltă parte; mai bine s'o tai, decât s'o lași să se chinuiască așa ». Când își rupe vreo oaie piciorul, se leagă cu scândurele, pun dedesubt un smoc de lână și obială ca să țină cald și, dacă se leagă bine, în trei săptămâni pune piciorul la pământ, căci se vindecă.

Mânzările bolnave se mulg tot timpul, dacă sunt mai tari, pe cele mai nevoiașe le mai lasă.

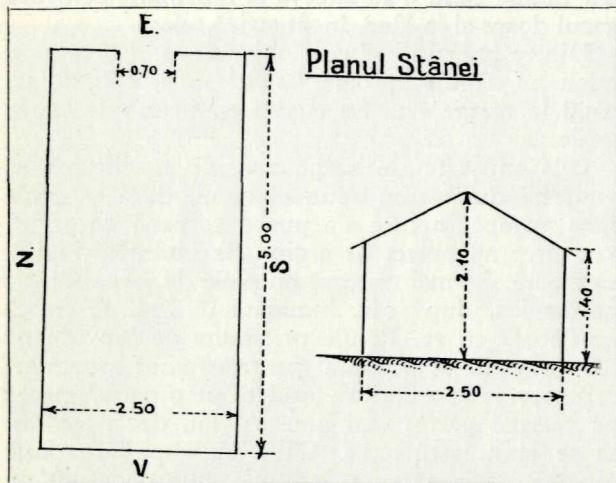
Ciobanii și ciobănitul. În 1929 proprietarul și

Stâna din Poiana Șteghei și baciul Ion Poparad

baciul stânei era Vasile Poparad. Nu sta încontinuu la stână, « își pierde numai vremea, pentrucă și-au pierdut oile laptele din pricina timpului rău » — îl înlocuia ciobanul Ion Poparad, un nepot al său, (pe care l-am găsit apoi în 1932 baciul deplin). Vasile Poparad avea 41 de ani, un bărbat înalt,

slab, cu părul tuns scurt și cu dantura de aur (semn caracteristic al celor cari au fost prin America), însurat în Drăguș cu Zenovia Rogoza (în vârstă de 19 ani), au doi copii: Livia de 2 ani și Gheorghe de o lună. A mai fost căsătorit din 1919 până la 1921, când s'a despărțit. Ciobănește din

Desenul II

copilărie, băcește de cinci ani; și părinții lui au ciobănit. E născut în Drăguș. A fost în America doi ani (1908—1910). Are cinci clase primare, citește bine și scrie, urmărește ziarle; citește din când în când și câte o carte care îi cade în mână. A făcut războiul ca ostaș în armata austro-ungară, dar a fugit peste munți și a stat la București până în 1918. Ceilalți ciobani dela stână erau: Ion Gh. Poparad, nepot de frate al baciului, de 18 ani, statură mijlocie, tot din Drăguș; are cinci clase primare, citește și scrie bine. Ciobănește de șase ani la acelaș baci. Părinții și moșii i-au ciobănit și ei. Samoilă Ion Poparad, nepot după alt frate al baciului, are 17 ani, înalt; cu cinci clase primare, n'a uitat să scrie și să citească. E cioban de doi ani la aceeaș stână. Și tatăl său a ciobănit. Baciul și nepoții săi fac însă și plugărie, de câte ori nu sunt la munte; oieritul l-au moștenit și l-au învățat dela părinți și dela rude. Neculaie Ion Rogoza e strungar, are 14 ani și a urmat șase clase primare, citește și scrie bine. E din Drăguș și e în primul an de ciobănie; părinții n'au mai ciobănit nici ei. Valeriu Rogoza are 65 de ani, n'a urmat la școală, a învățat să iscălească; ciobănește cu întreruperi, din tinerețe. A fost de patru ori în America, odată nouă luni, apoi unsprezece luni, un an și jumătate și în sfârșit, cinci ani în timpul războiului. S'a apucat din nou de ciobănie de doi ani; ai lui au ciobănit din tată în fiu. E căsătorit, are o fată măritată în Drăguș.

Stâna din 1932 avea un baci, doi mânzărari, un strungar (și patru sterpari asupra cărora vom reveni). Baci: Ion Gh. Poparad, băcește de doi ani,

înainte a fost cioban; a învățat meseria din neamuri, dela tatăl său Gh. Poparad, proprietarul stâniei, și dela unchiul său Vasile, plecat de curând în Canada. Necăsătorit, recrutat la armată. Mânzărari: vătaf, Valer Codru, 22 de ani, necăsătorit, dispensat de armată (n'are tată și își întreține familia); are patru clase primare, ciobănește de nouă ani (în Viștea Mare, pe la Lisa și în Muntele Drăgușului); cioban, Ion Bogdan, de 21 de ani, are cinci clase primare, necăsătorit. Ciobănește de șapte ani, două veri în Viștea de Sus, patru la Drăguș, una la Lisa. Recrutat și el la armată. Strungar, Neculaie Rogoza, de 18 ani, are șapte clase primare, ciobănește de trei ani, la Drăguș.

Ciobanii drăgușeni n'au un port anume, se îmbracă la fel cu cei din sat, numai că iau la munte ce au mai vechiu, pentru că acolo murdăresc și rup îmbrăcămintea mai repede. Cei de pe Muceha Drăgușului aveau cu ei trei cojoace, un recăl (haină) și o glugă (ale baciului), câte un bubou (haină lăptoasă, în felul sariceii), câte un recăl și câte o glugă de fiecare cioban. Tot așa pentru fiecare câte o căciulă. Baciul avea pieptar, ceilalți laibăre (vestă) de pănură (abă). Pentru fiecare câte o pereche de cioareci (pantaloni de abă). Când ploaie vreme îndelungată își aduc, pentru schimb, câte două perechi. Pe căldură poartă izmene, au câte două perechi, când e frig trag cioarecii peste ele. Cămăși au de regulă câte două, cum sunt însă aproape de casă, n'au luat decât câte una, le schimbă când se înegresc. Toți poartă pălării cu curele sau baere, pe cari și le pun singuri și le petrec pe sub bărbie ca să nu le cadă pălăria de pe cap noaptea, pe vânt sau când fug și sar. Se încing peste cămăși cu șerpăre (cumpărate din târg cu 200 de lei unul) sau curele (centuri). În picioare poartă obiele și opinci legate cu curele, baciul are «ștrinchi» (ciorapi) de lână sub obiele. Pe opinci pun uneori ținte de fier ca să nu alunecă, mai ales când sunt porlogite (pingelitate). Nu poartă «mățe» sau «potcoave» (patine de fier cu colțuri cari se aplică peste opincă prin locurile alunecoase și repezi) ca cei dela vârfuri. Cei din Valea Sâmbetii aveau la fel: izmene, cioareci (pe frig), recăle, pieptare sau laibăre, cămăși, căciuli, pălării cu baera (se poartă numai la munte), șerpăre, opinci cu curele (nu cu nojițe de păr), obiele de pânză și de postav. Pe timp urât glugi, buboaă sau cojoace. Spre deosebire de săteni, ciobanii poartă pe timp ploios câte o curea sau câte o sfoară legate la fiecare picior deasupra sau dedesubtul genunchiului, ca să nu-i frece cioarecii și să scape de opăreală, altfel le face rană de nu mai pot umbla. Apoi au toți bețe. Și le fac singuri din lemn mai tare, de obicei din frasin. Se taie frasinul tânăr și se subțiază cu toporul, apoi se lucrează cu briceagul și se netezește prin răzuială cu cioburi de sticlă ținute în dungă. În 1932 aveau șapte bețe în lucru; mai priceput dintre ei la lucrul acesta era Valer Codru.

Se fac cu « măciucă », o umflătură la cap, care se obține din cioplit, și cu alte podoabe sau creștături.

Cei din Valea Sâmbetii se purtau tunși scurt, cei din Muchea Drăgușului aveau părul lung, dat pe ceafă și mustață tunsă scurt, afară de strungar care e mai tânăr. Pentru pieptănat aceștia aveau fiecare pieptene, iar pentru ras un briciu al baciului, cu care se rădeau toți, un săpun, un pomoci (pămățuf) făcut dintr'un tub de cartuș militar și păr de măgar (au vârît părul cu o parte în tub și au turtit tubul); în sfârșit, paharul de ras și l-au făcut dintr'o cutie de conserve. Au și o oglindă pentru bărbierit și fiecare câte una mai mică de buzunar, pe cari le poartă în șerpar.

Se spală pe față în fiecare dimineață, cei din Valea Sâmbetii fără săpun, cei din Muchea Drăgușului aveau și săpun. De scaldat se scaldă numai jos când coboară, căci sus la munte e prea rece apa. Duminicile se spală și pe cap. Se primenesc tot din zece până în paisprezece zile cu rufe spălate în sat, căci e aproape. În alte părți, spun ei, ciobanii poartă o singură cămașă toată vara, lor le place să fie mai curați. Se feresc și de paraziți. Păduchi n'au, căci se mai curăță, purici însă sunt destui, se țin și pe sub brazi, ca să mai scape de ei, schimbă hainele, pun cojoacele la soare de sar din ele și nu mai nimeresc îndărăt.

Ciobanii se hrănesc de regulă cu mămăligă și produse de ale stâniei: brânză, urdă, lapte, jintiță, etc. care cât vrea și poate. Mai mănâncă uneori și pâine, slănină, poame (fructe), legume (ceapă, castraveți, fasole), și pregătesc câte o mâncare, căci mai aduc de acasă cartofi, etc. Carnea oilor tăiate de nevoie o mănâncă tot ei, proaspătă sau conservată ca pastramă sau sloi. Pastrama de oaie se prepară în chip simplu; se scot toate oasele și se pune carnea la uscat deasupra focului, taie apoi câte o bucată din ea și o frig cu unt în ceunel. Sloiul e carnea de oaie fiartă în seu (fără apă), o pun apoi într'un vas sau într'o traistă și se sleiește în grăsime, scot apoi din ea cât le trebuie și o încălzesc. O mâncare de a lor, ciobănească, e balmoșul: amestec de caș, smântână și unt încălzite până se topesc și se fac una, în același vas.

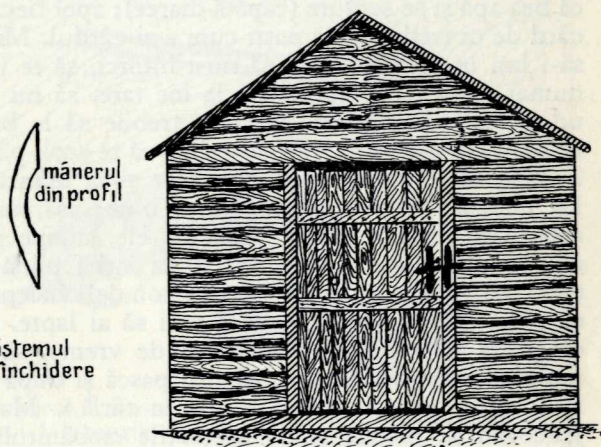
Aprovizionarea cu mălaiu și alimente în afară de cele cari se pregătesc la stână, se face din sat, cu ajutorul măgarilor. Trei măgari duc pe spate aproape 120 kgr. — aduc mălaiu după nevoie, cam odată la săptămână. La vale transportă burdufi cu brânză, iar înapoi alimente. Cu măgarii fac trei ceasuri dela stână până acasă. Apa de băut și de spălat o aduc din râu când sunt în vale; de pe coastă, dela un izvor, cam 500 m. departe de stână, când sunt în deal. Tot la izvor spală vasele și mesele, că e mai ușor. Pentru trebuințele stâniei apa se aduce în găleți de lemn, pe spate, cu cobilița. Când mulg de trei ori pe zi, mănzărarii mănâncă la stână; când mulg numai de două ori, nu se mai întorc la amiazi, atunci își iau prânzul, ca și sterparii,

de dimineața în traistă. Fiecare cioban are o traistă de purtat pe spate în acest scop. Iau de regulă mămăligă rece și brânză, cât vreau.

Uneori se îmbolnăvesc și ciobanii, mai răcesc sau capătă vreo boală, atunci rabdă așa până se tămăduesc. Dacă se îmbolnăvesc mai rău, coboară în sat și se duc la medic. Nu iau însă simbricie decât pe timpul cât slujesc, restul de simbricie îl iau cei cari îi înlocuiesc. Pentru oi mai au medicamente la stână, pentru ei n'au nimic; când le e rău iau câte un pic de lapte cald, zăr, mai pun câte ceva cald la burtă, (câte o căciulă încălzită), căci răcesc mai ales la pânțec.

Conducătorul stânei e baciul. « El este mai mare peste toți ». (În cele două cazuri cercetate, bacii erau și proprietari). Treaba lui e să prepare brânza și să mulgă împreună cu mănzărarii oile. Stă tot timpul la stână, nu merge cu oile. La păzit răspunderea o are vătaful, ceilalți trebuie să asculte de el, care trebuie să aibă grijă de toate. Vină se bagă la toți cari păzesc cioporul, dar mai ales la vătaf. Un ciopor e păzit de regulă de doi ciobani. Vătaful merge în fruntea oilor, conduce turma să nu dea în sgheaburi sau prin locuri primejdioase (în 1928, cu toată grija, au alunecat cinci oi pe stânci). Ciobanul celălalt strânge turma din urmă, are grijă să nu se rătăcească vreo oaie sau să se desfacă vreo parte. Mănzărarii păzesc mănzările și ajută după nevoie pe baciul să le mulgă. Strungarul e gradul cel mai mic al ciobăniei, el aduce apa, taie lemnele și vede de foc; dă oile la ușa strungii, din strungă, în care trebuie să stea tot

Fațada stânei cu ușa

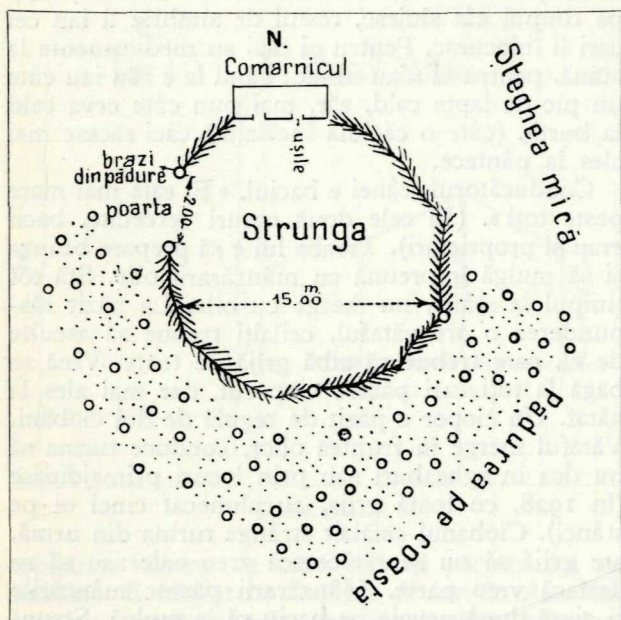
Desenul III

timpul mulsului; spală vasele, face mămăliga și înlocuiește la păzit ciobanii plecați pentru o zi sau două acasă (altfel nu merge cu oile) sau chiar pe baciul pregătitorul brânzei. De mâncare fac toți.

Ciobănitul cere ca orice meserie o anumită pricepere. « Ciobanul bun — ne spune Ion Poparad — se scoală de dimineață, bagă oile de le mulge,

duce oile după ce răsare soarele la pășune; sterpele sunt datori să le ducă la păscut și înainte de răsăritul soarelui, să plece cu ele de cu noapte. Numai toamna când dă bruma trebuiesc date la iarbă mai târziu, apoi tot mai de vreme, până se dedă și cu bruma și nu mai au nimic. Când sunt nededate se

Desenul IV

strică la burtă». Matei Jurcovan socotește și el: « Cioban priceput e cel care știe să poarte cârdul de oi, știe să le dea sare, să nu le-o dea pe ploaie, că bea apă și se scufure (capătă diaree); apoi fiecare cârd de oi trebuie să le paști cum e și cârdul. Mieii să-i lași în voia lor, nici să nu-i întorci, să te uiți numai după ei. Târta să fie la loc tare, să nu fie ud că se îmbolnăvesc. Sterpele trebuie să le bagi la iarbă, că ele ies la vârf și trebuie să te scoli până în ziuă să le dai drumul. Am fost și la mânzări. La mânzări trebuie să te pricepi bine; așa, dacă astăzi am fost în cutare parte cu ele, mâine mă duc în altă parte, tot la spălat, la iarbă plină și când am gătat pășunea, o iau din nou dela început, că până atunci crește, — dacă vrei să ai lapte. Pe ele seara trebuie să le aduci mai de vreme, să le mulgi și să le dai în cină, să mai pască și după ce le-ai muls, numai așa să le dai în târlă ». Matei Jurcovan se plânge și de greutățile ciobănitului: « Nu mă mai duc cioban, prea multe înghețuri au dat vara aceasta (1932) peste noi, de stam în picioare și dormeam așa, că erau fără lână oile și le țineam sub cojoacele noastre, așa le-am scăpat, câte zece se adunau sub noi. Nu-i ca atunci când ninge, țânțărița asta e rea, uneori vine piatra ca aluna ».

Între ei ciobanii o duc destul de bine, numai la coborîtul oilor în 1932 s'au certat. Baciul ar fi vrut să mai stea o săptămână după data obișnuită

(28 August), parte din ciobani, mai ales sterparii, voiau însă să coboare. Au coborît la timp, pentru că au venit sterparii cu oile la stână și n'au mai vrut să stea, încât a fost silit și baciul să se dea bătut. Incolo, dacă se ceartă sau se bat, o fac mai mult în glumă, în orice caz se împacă repede și nu-și poartă necaz. Altfel cântă cu fluerul sau cu gura sau joacă împreună, se mai iau la trântă, de întrecere, mai glumesc sau spun povești ca să le treacă vremea și trăesc în bună înțelegere.

Stâna propriu zisă și dependențele ei. « Stâna » în înțeles restrâns se cheamă numai clădirea în care se pregătește brânza, în înțeles larg, ea arată întreaga gospodărie întemeiată pe creșterea oilor.

Stâna din Valea Sâmbetii are o singură încăpere, construită din trunchiuri de brad, întregi, necojite, încheiate fără meșteșug la capete. Dimensiunile: $2\frac{1}{2}$ m. lățime, $4\frac{1}{2}$ m. lungime. Un perete cuprinde 7—10 bârne, de grosime felurită, 20—40 cm. diametru. Acoperișul, lipsit de tavan ca să lase loc slobod fumului, e din șită, un fel de șindrilă nelucrată, cioplită chiar de ciobani cu securea. Fața stănei (intrarea) se găsește întoarsă spre apus, către coastă, din pricina vânturilor dela miazăzi și miazănoapte. E luminată îndeajuns prin crăpăturile și găurile pereților, nefiind decât unul singur umplut cu mușchiu, cel din spre apus, din cotro bate mai puternic vântul, apoi prin crăpăturile ușii, făcută din scânduri bătute la mică depărtare una de alta și printr'un colț triunghiular lăsat gol la tăblia din acoperiș, spre fundul stăni, pe unde iese și fumul — căci stâna n'are nici ferestre, nici burlane. Aerul pătrunde prin aceleași locuri, dar de regulă încăperea stăni e plină cu fum, dela focul care arde aproape neîncetat. Stâna cu toate cele de lipsă din jurul ei, e clădită de baci și de ciobani, numai cu securea și fierăstrăul. Au prins bârnele în cheutori, au așezat acoperișul și atâta tot. Șita e făcută din scânduri subțiri de brad, dobândite din secure, retezate la capete cu fierăstrăul. Lemnele trebuincioase le-au tăiat din pădurea comunei, cu aprobarea ocolului silvic, încât nu i-a costat nimic. Coaja de brad, așezată la strașini sau ca să umple vreun loc spart din acoperiș, o dobândesc prin cojirea brazilor încă în picioare. Se taie coaja cât o vor ei de mare sus și jos, o spintecă într'o parte, de-a-lungul trunchiului și o desprind cu un lemn ascuțit la cap, ca o peană, pentru că numai cu mâna e greu.

În stână nu doarme decât baciul și strungarul, ceilalți dorm afară cu oile și n'au nici un adăpost; se îmbracă în cojoace, fac foc, iar când plouă se reazimă de un brad și moțâie așa. Oile dorm fără adăpost într'o parte a stănei.

Strunga este locul îngredit în care strâng oile ca să le dea la muls. Este așezată la miazănoapte de stână, pieziș pe coastă, ca un cerc, din trunchiuri întregi de brad, cu crengi cu tot, așezate cap în cap. În dos, spre răsărit, are o poartă încheiată din

câțiva pari, pentru intrarea oilor, iar la apus două ieșiri strâmte, ușile comarnicului, prin care ies oile la muls, câte una. Comarnicul e un adăpost clădit dintr'un acoperiș (1,50 × 3 m.) de scoarță de brad, prinsă cu pietre ca să n'o ia vântul, așezat pe trei pari de brad și un brad viu, mai mare; podit pe jos ca să nu se facă noroi și ca să alunece oaia așa încât să nu se poată trage dela muls. Comarnicul are spre strungă doi butuci de brad pe care șed ciobanii când mulg oile și cele două ieșiri amintite prin care vin oile la muls.

De o parte, în spre miazănoapte dela stână, la adăpostul unei stânci, au clădit un coteț de porci, din crăci și pământ, acoperite cu câțiva pari peste cari au așternut scoarță de brad.

Stâna din Muchea Drăgușului are tot o singură încăpere (2,50 × 5 m.) alcătuită din patru pereți din trunchiuri de brad, parte cojite, parte necojite, înalți de 1,40 m.; cu acoperiș fără tavan, ridicat la mijlocul stâinii la înălțimea de 2,10 m. Ușa se deschide spre răsărit și are dimensiuni destul de reduse: 0,70 m. lățime, 1,40 m. înălțime; se intră aplecat și nu se poate sta drept decât în mijlocul stâinii. Ușa se deschide în afară și se zăvorește cu două mânere de lemn bătute în cuie, unul de ușă, altul de peretele stânei, prin cari se trece un gâtej. Nu zăvoresc ușa decât dacă pleacă toți din stână, ca să nu intre în lipsă vitele (câinii, porcii, etc.). Acoperișul e făcut din căpriori ($\varnothing$ 7—8 cm.) așezați de-a-lungul stâinii, la depărtări de 10—15 cm. acoperiți cu table mari de coajă de brad înțepenite prin uscare. Peste acestea au așezat pietre ca să nu le ia vântul. Fumul dela foc se împrăștie în toată stâna și iese printre bârnele pereților și printr'o deschizătură în acoperiș făcută anume deasupra focului (scoarța de brad din acoperiș e ridicată în unghiu, formând o deschizătură, spre miazănoapte). Lumina și aerul pătrund pretutindeni prin deschizăturile pereților și ale porțiței.

Stâna a fost clădită în 1921 de Gheorghe Poparad, Vasile Poparad, Vasile Fogoraș, Dumitru Stoia, Iuliu Fogoraș, Loghin Tătaru și Neculae Rogozea, arendașii în tovărășie, de atunci, ai muntelui. Arendașii din urmă i-au dres în fiecare an acoperișul.

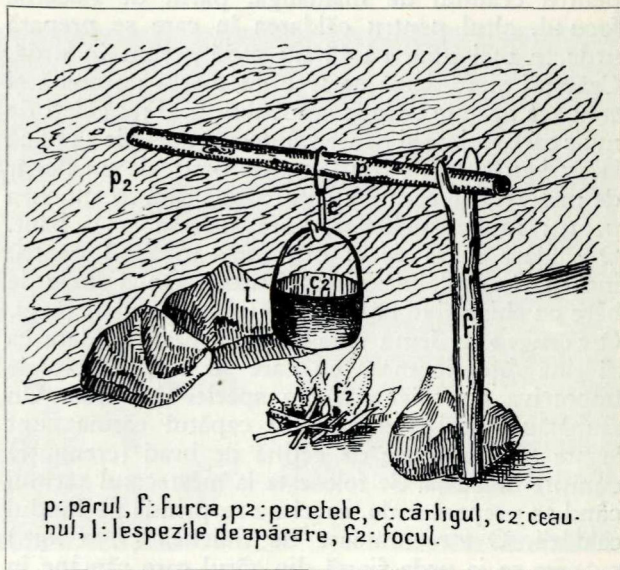
De amândouă părțile stânei, afară, se găsesc înfipte în pământ niște furci groase, înalte de 1,80 m., pe cari sunt așezate în lung niște prăjini, sprijinite cu celălalt capăt de strașinile stâinii, pe cari se usucă hainele. Pe timp frumos atârnă acolo glugile, buboauăle și recălele, chiar și dacă sunt uscate.

La miazăzi de stână, depărtare de vreo 10 m., se găsește strunga cu comarnicul. Strunga e o îngrădire circulară ($\varnothing$ 15 m.) din trunchiuri de brazi culcați cap în cap, cu crengile netăiate, ca să nu poată sări oile. Spre apus are o poartă din trunchiuri subțiri și cojite, de brad, prin care intră oile și se închid în strungă, ca să iasă apoi una câte

una prin ușile comarnicului. Comarnicul se compune dintr'un acoperiș făcut din câteva bârne așternute cu coajă de brad și cu niște șită, așezat pe patru pari, cei din dos ceva mai scurți, ca să se scurgă apa. În față comarnicul e înalt de 2 m. și e deschis în întregime, spre strungă are un spătar din câțiva pari chiar din îngrădirea strungii, unii bătuți mai rar, ca să lase loc la două deschizături, ușile comarnicului. În comarnic se află doi butuci de brad; unul scurt, culcat în cap, pentru un singur om, altul mai mare, culcat în lung, pentru doi oameni, slujesc ciobanilor de scaun cât mulg oile. Și aici comarnicul e podit cu lemn de brad cioplit cu securea și are podeala înclinată spre strungă, ca să se scurgă apa în timp de ploaie.

În dosul stâinii se găsește cocina porcilor, făcută din crăci verzi de brad, împletite în chip de gard pe câțiva pari bătuți în pământ și acoperită cu scoarță de brad. Dimensiuni 1 × 1 m. I = 1,10 m. În poiană, la miazănoapte de stână, cam la 3 m. depărtare, se află o troacă pentru porci, scobită într'un trunchiu de brad, în care li se dă zărul, mâncarea lor obișnuită.

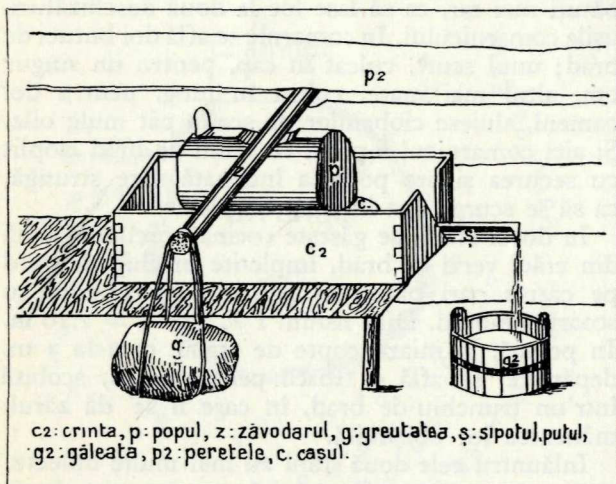
În lăuntru cele două stâni au mai multe obiecte, parte care ar putea fi socotită, cu oarecare îngăduință, ca făcând parte din mobilier, parte unelte de lucru și de apărare, unelte de bucătărie și de luminat și în sfârșit, îmbrăcăminte și alimente sau produse alimentare. În ordinea aceasta înfățișăm și inventarul stâinii din 1929.

Desenul V

Stâna din Valea Sâmbetii avea: 1. două paturi din bârne de brad cioplite cu securea, unul în fundul stâinii, lung cât peretele, înalt de 70 cm. și lat de 60 cm., pentru păstrarea cașilor, denumit din pricina aceasta patul cașilor. Celălalt, în latura de miazăzi, lung de 4 m., lucrat tot din bârne, pe

doi pari înfipti în pământ (picioarele) și câte o punte așezată cu un capăt în perete, lat de 90 cm., înalt de 70 cm. O « masă » din patru șite legate cu ață așa încât se strâng la nevoie ca în balamale, 50 cm. × 40 cm.; se răstoarnă mămăliga pe ea și se păstrează cea care rămâne. Două cujbe, adică doi

Desenul VI

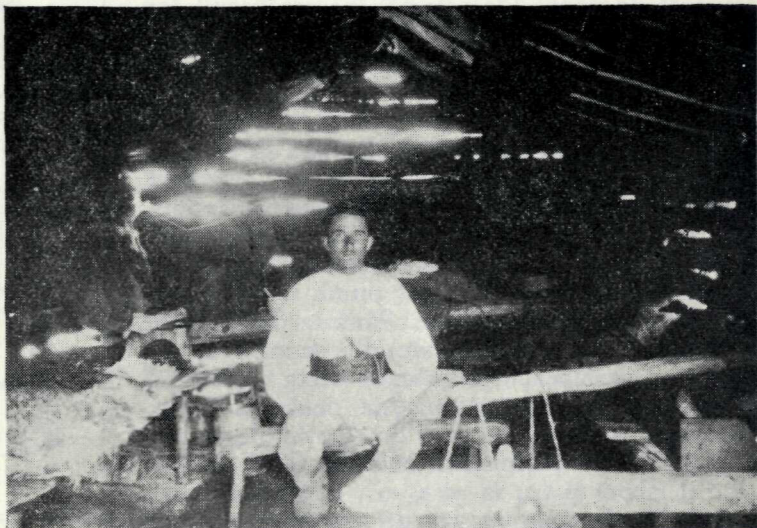
pari groși, cari se pun deasupra focului, cu un cap proptit în perete, cu celălalt într'o furcă de brad înfiptă spre mijlocul stâniei în pământ, unul pentru ceanul de mămăligă, pârilit de flăcările focului, altul pentru căldarea în care se prepară urda, e mai nou, ca să nu cadă scrum în urdă. Ceanul și căldarea se trec cu toarta pe cujbă și stau așa agățate deasupra focului. 2. Trei găleți de muls care slujesc și pentru aducerea apei (de 14 până la 15 kgr.) lucrate din lemn de brad, de un dogar de meserie din comuna Lisa. Două câni de tinichea pentru muls, smălțuite, care servesc și la băut. O căldare mare de aramă, (30—40 kgr.) pentru închegarea laptelui și fiertul urdei. Două sticle de bere cu chiag și două chiaguri (rânze pentru chiag). O « cruce » de lemn care se pune peste căldare ca să țină fața de masă cu care se acopere laptele împotriva gunoaielor sau a sperlei dela foc. Un ciuhălău: un băț subțire la capătul căruia sunt legate câteva smice de cetină de brad (crenguțe) curățite de coajă. Se folosește la mestecatul zărului când se prepară urda, ca să nu se prindă pe fundul căldării. O strecurătoare de tinichea (1,50 kgr.) cu care se ia urda fiartă din zărul care rămâne în căldare. Un cuțit de lemn cu coada lungă de 50 cm. pentru tăiatul urdei când dă în fiert. O teșilă de urdă, un săculeț în care se pune urda ca să se scurgă. Două strecurători din pânză de cânepă pentru strecuratul laptelui și storsul urdei și al cașilor. O crintă pentru storsul cașilor, o cutie din scânduri date la rândea, cu un șipot pentru scursul zărului. E lucrată de un măsar (tâmplar) din

Drăguș. Stă pe două punți așezate pe câte un stâlp și vârâte cu celălalt capăt în peretele stâniei. Tot de crintă ține și popul, o bucată mai groasă de lemn cu o față netedă care se așează deasupra cașului ca să-l apese în crintă, iar deasupra are o crestătură în care se pune zăvodarul, un par gros care intră cu un cap în perete, fiind ascuțit în formă de « peană », iar la capătul liber i se atârână o greutate (un bolovan legat cu sfoară) sau se apasă cu mâna, se dobândește astfel un teasc în formă de pârghie cu care se stoarce cașul. Un ciubăr mare în care se frământă cașul, făcut tot de dogar din lemn de brad, de 40 kgr., cu toarte. Un crestău sau frecău, un lemn de grosimea brațului, crestă de mai multe ori în dungă, pe care e frecat cașul ca să se sdrobească mai ușor, să-l poată frământa pentru brânză. Un bādău în care se face untul; e un vas de lemn, cilindric, înalt de un metru, diametru 20 cm., cu un capac găurit ca să nu stropească în afară, prin care se introduce bățul potrivit la un cap cu un disc crestău ca să poată străbate prin janțul care se bate și din care se face urdă. E lucrat tot de dogar. Tot printre unelte trebuie să socotim acele pentru cusut burdufurile și hainele, o foarfecă mare pentru tuns oile, șelele de lemn și chingile pentru măgari, un revolver cu butoiu de opt cartușe (pentru speriatul sălbăticiunilor) și o mătă sau cluxă de șoareci. Mătă se compune din două șite prinse la un cap cu o bucată de sfoară, încât se deschid ca și cum ar fi în balamale cu o punte subțire între ele pe care se pune mâncare și care se ridică susținută de o limbă mai mică. Pe șita de sus se pune o greutate. Când șoarecele se urcă pe punte momit de mâncare aceasta cade și sloboade limba susținătoare a șitei de sus, șita cade cu toată greutatea peste animalul prins în chipul acesta în cursă. E o unealtă bătrânească, ne spune baciul Vasile Poparad, lucrată chiar de el după cum a văzut la alții. 3. Un cean de tuciu, ceanul de mămăligă în care prepară mămăliga și fierturile; cu toartă ca să poată fi agățat de cujbă deasupra focului. Un castron de tablă din care mănâncă în comun. Un mestecător de mămăligă, un băț de brad cioplit și netezit cu briceagul, cu care se amestecă mămăliga. Un cuțit de mămăligă: o bucată de lemn de brad, cioplită în formă de cuțit, se taie mămăliga cu el. Cinci linguri de tinichea — cuțite n'au, întrebuițează bricegele. Două cutii de conserve, folosite pentru băut. Traiste pentru merinde; ștergare și fețe de masă cari sunt întrebuițate și la strângerea cașului în crintă. O oală de lut, cu sare, spartă la gură. Două securi pentru tăiat lemne. Un bidon de tinichea cu gaz (petrol). Un lămpăș cu gaz (felinar) care se agață de un perpeleac (un brad tânăr cu crăcile scurtate în chip de cuier) împlântat în dosul stâniei. Se folosește noaptea pe timp ploios ca să sperie ursul. Are o învelitoare (apărătoare) din scoarță de brad care îl ferește de ploaie. 4. În stână se mai găsește

îmbrăcămintea pe care n'o poartă regulat și schimbările de primenit: cojoace, cioareci, căciuli, buboauă, cămăși murdare și o pereche de opinci de talpă, încă nelucrate. 5. Un sac de mămăligă (un sac cu mălaiu sau făină de porumb). Două putini (ciubare cu o singură toartă) — unul cu jintiță acră, celălalt pentru urzicile porcilor. Șapte burdufi de brânză între 15 și 30 kgr., câțiva în scoarță de brad de 3 până în 5 kgr. și câțiva cași la dospit, din cari urmează să se frământă brânza.

Trecem la stâna din Muchea Drăgușului. O parte din lucrurile găsite aici sunt aceleași cu cele înfățișate mai înainte, fiind trecute dela un frate la celălalt. De astădată înfățișăm realitatea așa cum am găsit-o ca să dăm o imagine și despre felul de așezare a lucrurilor în stână. În fundul stâniei se află un pat de caș, făcut din bârne de brad dintr'un perete în celălalt, cu capetele în crăpături, înalt de 80 cm., lat de 90 cm. Aici se păstrează cașii până se dospesc și se frământă brânza, vasele de bucătărie, untul, etc. Pe stânga când intri de-a-lungul întregului perete se găsește un pat de dormit și de păstrat hainele făcut din șite de brad așezate pe două bârne în lung și două în lat, pe două picioare bătute în pământ. E înalt de 50 cm. și lat de 60 cm. Pe dreapta în spre fund un alt pat de dormit, făcut în acelaș fel însă mult mai scurt, cât jumătate peretele, partea din spre ușă fiind ocupată de foc. Pe patul acesta se găsește și crinta (la fel cu cea descrisă mai înainte). Pe dreapta în spre intrare e focul de-a-dreptul pe pământ. Bârnelor peretelui din spre foc sunt apărute cu două lespezi de piatră, furca cu altă lespeze. Lângă foc, spre mijlocul stâniei e o furcă de 70 cm. înălțime, pe care se sprijină cujba: un par gros diametru 10 cm., așezat cu un capăt pe furcă, cu celălalt capăt vârît între bârnele peretelui. De cujba de-a-dreptul se agață căldarea; ceaunul fiind mai mic se agață de un cârlig de lemn legat de cujba cu o sfoară. Pe patul cașilor se găsește cașul proaspăt, acoperit cu niște fețe de masă ca să se dospească. Apoi, un sac cu urdă (de vreo 15 kgr.); șteandul cu unt (un vas de lemn de 5 kgr.); masa (o scoarță uscată de brad pe care pun mămăliga și țin mâncarea) pe care am găsit: 3 castraveți și niște ceapă; mai departe: un ciur sau o sită pentru cernutul mălaiului; niște sticle, una cu chiag, alta cu niște doftorii pentru porci, recomandate de farmacist și o bucată de slănină. Lângă patul cașilor se află un ciubăr mare în care se pregătește brânza (se frământă cașii cu sare) și din care se bagă în burdufi — e acoperit cu o față de masă (de cânepă). Agățate în cuie de lemn, de pereți: patru traiste de ale ciobanilor în care își țin haine, un săculeț pentru urdă. La

grindă și printre bârnele pereților: un băț îndoit pentru adus apă (cobilița), un bătător de jaț pentru prepararea untului (în bădău), un frecău pentru brânză, o cruce pentru căldare. Au cinci găleți de muls, într'una țin jintița (e pe patul cașilor), una e pentru apă, (se ține jos), trei pentru muls pentrucă nici ei nu sunt decât trei în afară de strungar. Pe jos: o botă închisă, cu apă, două ciaune de tuciu, unul de 12 kgr. pentru mămăligă, unul de 5 kgr. pentru pregătutul mâncării (în loc de cratiță; o căldare de aramă de 5 vedre, pentru fierberea zărului și închegarea laptelui; un bădău pentru bătut untul, înalt de 1,10 m. În fundul stâniei, sub patul cașilor, se găsesc opt burdufi de brânză între 6 până la 40 kgr., în total 160 kgr., cari vor fi coborîți în sat. Pentru bucătărie au un blid mare de tablă, smălțuit, din care mănâncă laolaltă, patru cupe (căni) din acelaș material ca și blidul, le întrebunțează și la băut și la muls, trei linguri de fier (au avut mai multe, dar li s'au prăpădit). Pentru tăiat se folosesc de bricege — are fiecare câte unul, la șerpar, numai baciul are un cuțit în teacă de lemn, pe care îl poartă tot la șerpar. Apoi un cuțit de lemn, pentru tăiat mămăliga, făcut de ciobani. În mijlocul stâniei se găsește un scaun de lemn, făcut de ciobani dintr'un trunchiu de brad cu patru crăci retezate potrivit pe o parte, care slujesc de picioare. Sub patul din stânga se află o vrediță (ciubăr) pentru zăr la porci și o cluxă (cursă) de șoareci făcută de baciul din

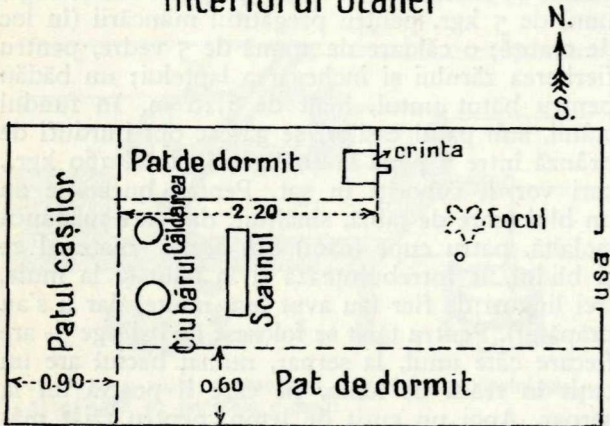

Interiorul stâniei

lemn, căci vin șoarecii și mănâncă burdufii. La streășină și pe pereți se găsesc un cântar de mână, cu cârlig, pentru cântăritul brânzei, o foarfecă pentru tuns oile, o undrea pentru cusutul sacilor și al burdufilor (pentru burdufi întrebunțează de regulă ace de cojocărie), un ciocan de fier cu coada

de lemn (mai dreg cu el câte ceva, ușa, paturile, etc.), o pilă pentru ascuțit securile (au două securi pe care le țin de regulă afară lângă stână sau pe sub paturi), un ciuhălău pentru amestecatul zărului și al laptelui ca să nu se corlească (să nu se afume), o pușcă militară, veche, cu țeava și patul scurtate ca să fie mai ușor de purtat și de ascuns, (sperie cu

Interiorul Stănei

Desenul VII

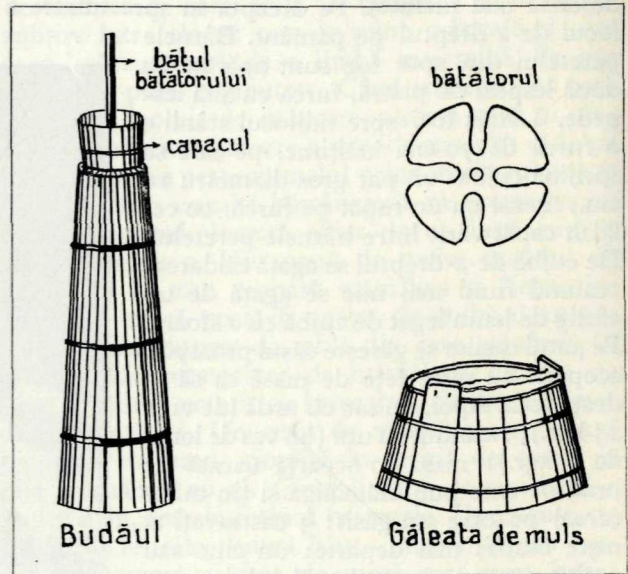
ea sălbăticiunile), o vânturătoare sau șuflă de lemn, pentru făină (o scot cu ea din sac și o pun în ciau), un mestecător de mămăligă (un trunchiu de brad tânăr, scurtat și cojit, lungime 40 cm.), o strecurătoare pentru luat urda. De acoperiș e agățată o trăistuță de pânză (de cânepă) în care baciul Ion Poparad ține un carnet cu însemnările stăni și contractul cu ciobanii. Toate uneltele sunt din lemn de brad, numai bețele sunt din frasin, corn, sânger etc. Cu excepția strungarului toți au ceasuri de buzunar pe care le poartă la șerpar.

Mânzările și economia lor. În afară de lână, întreg folosul oieritului se trage de pe urma laptelui. De aceea mânzările (oile cu lapte) constituiesc punctul central al oricărei gospodării păstorești. Ele fac ciopor aparte și sunt ținute la stână spre deosebire de toate celelalte. Până la Sfântul Ilie (socotit dela urcatul la munte) oile se mulg de trei ori pe zi, dimineața, la prânz și seara, vreo nouă săptămâni. Pe urmă numai de două ori pe zi, dimineața și seara, pentru că li se împuținează laptele și slăbește pășunea. Mulsoarea de dimineață ține dela ora patru la șase, cea dela amiază dela unsprezece la ora unu, cea de seară dela șapte la opt jumătate — primele mulsoari țin mai mult pentru că și oile dau lapte mai bine.

Laptele se mulge în găleți anume făcute pentru muls, — cu toate mici găurite prin care se introduce o sfoară și se întinde deasupra gurii ca să se agațe câte o cană de ea, pentru că nu se mulge de-a-dreptul în găleată, ci în cană, ca să nu stropească laptele și să înmoaie mai ușor țâța oii în lapte, când se mulge greu. Oile cari nu stau la

mulș mai intră cu piciorul în lapte, altele se îmbrălegă în găleată; pe timp ploios curge apa murdară de pe coadă în vas, încât laptele după mulsoare e mai întotdeauna murdar. Balega se scoate cu mâna și se aruncă; de restul murdăriei laptele e strecurat printr'o strecurătoare din sac de urzică, pe care-l cumpără cu sarea (e cu pânza mai rară decât cei din sat). Strecurarea laptelui se face în stână, îndată după mulsoare, în căldarea cea mare peste care se pune crucea, apoi pânza de strecurat. După aceasta încep muncile de pregătire a brânzei și a celorlalte produse ale laptelui.

Laptelui strecurat i se dă chiag ca să se închege (o lingură de chiag la o veadră de lapte). E nevoie cam de trei sferturi de ceas până prinde chiagul. În răstimp nu e bine să scadă temperatura laptelui, se cere căldura laptelui mulș, de aceea se ține căldarea lângă foc și dacă e frig se acopere cu un cojoc și chiar se pune câte puțin deasupra focului. Ca să nu cadă gunoaie în lapte, se ține acoperit cu o față de masă. După ce s'a încheat laptele, se adună cașul cu mâinile, se pune într'o față de masă și se așează în crintă, se stoarce răsucind pânzătura cât mai strâns ca să se scurgă zărul și apa. După prima scursoare se frământă cașul și se pune sub greutate ca să se stoarcă mai bine. Se frământă așa de trei ori. Când s'a stors bine cașul e luat din crintă și se pune pe patul de caș unde se

Desenul VIII

lasă cel puțin trei zile ca să se dospească bine. Cașii dospiti se frământă cu ajutorul frecăului în ciuhăr, apoi li se dă sare și în chipul acesta se face brânza. Ca să iasă brânza bună, spune baciul Ion Poparad, trebuie să fie curate vasele și mesele (acestea să fie bine spălate și rase de grăsime), laptele să nu fie nici prea tare încălzit ca să se opăre

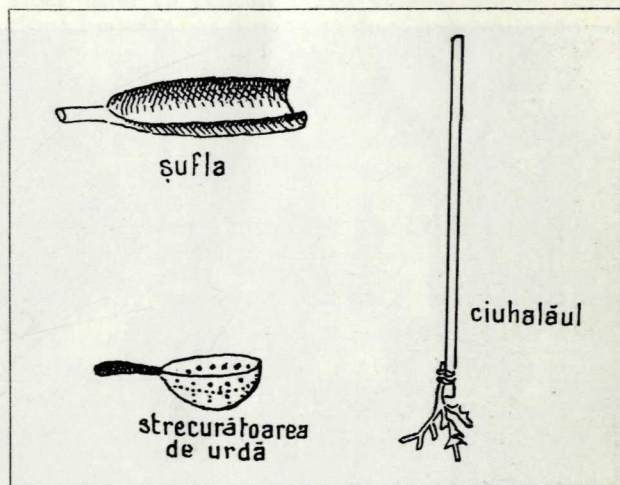
și nici să se răcească pentru că nu se mai poate lucra, se crapă cașul și iese brânza albă, să știi potrivii chiagul, «cam după miros», — când se scoate cașul din căldare să nu se frământe deloc pentru că se amestecă zărul cu janțul și nu se mai stoarce bine. Și afirmă despre sine: «dacă-i vorba, nimeni nu mă întaie la brânză, nici femeile — mă pricep s'o fac cum trebuie, de mulțumesc pe toată lumea». Brânza se păstrează în burdufi făcuți din piele de oaie rasă bine de păr, spălată și cusută ca un sac, în care se îndeasă bine brânza și i se coase apoi și gura. Se păstrează și în coajă de brad. Se taie coaja de pe brad, se coase la tăietură și li se pun funduri tot din coajă, dar nu ține decât o lună-două. În burdufi brânza se păstrează un an întreg.

Chiagul se face din rânză (stomac) de miel sau vițel de lapte, care n'a apucat să mănânce altceva; se plămădește cu apă într'o sticlă și se toarnă într'o lingură obișnuită de masă.

După ce s'a scos cașul, în căldare rămâne zărul. Acesta se pune cu căldarea la foc și se pregătește urda. Se fierbe zărul bine și ca să nu se corlească, se amestecă neîncetat cu ciuhălăul, se fierbe până iese urda deasupra, atunci se scoate cu strecurătoare și se pune într'un săculeț. Se agață apoi de un cuiu ca să se scurgă zărul, iar ea să rămână svântată. Aceasta e urda dulce. Ca să țină mai mult, se stoarce urda ca și cașul, i se dă sare și se pune într'un sac în care stă două-trei săptămâni ca să se mai scurgă «ce are apă și răutate». Urda sărată și svântată se pune apoi în burduf; în felul acesta și dacă e timpul rece, se păstrează patru-cinci luni.

Dacă în loc să se strecoare urda ieșită prin fierbere la suprafață, se scoate cu zăr cu tot, se

Bătându-se bine janțul în bădău, se alege untul. Se face și din smântână. Când vor să smântânească laptele (să-i ia smântâna), îl lasă de seara până dimineața în niște troci și prinde smântână, o ia și se face din ea unt. Din laptele rămas se prepară apoi brânza, dar nu mai iese nici grasă

Desenul X

și nici atât de bună ca altfel. La niciuna din cele două stâni cercetate nu smântâneau laptele. Untul se păstrează în vase de lemn, dacă vor să-l păstreze timp mai îndelungat îi dau sare.

Alte preparate, cum ar fi cașcavalul sau telemeaua nu încearcă să facă, deși la unele s'ar pricepe, dar nu e obiceiul și «nu se trec ca în Vechiul Regat».

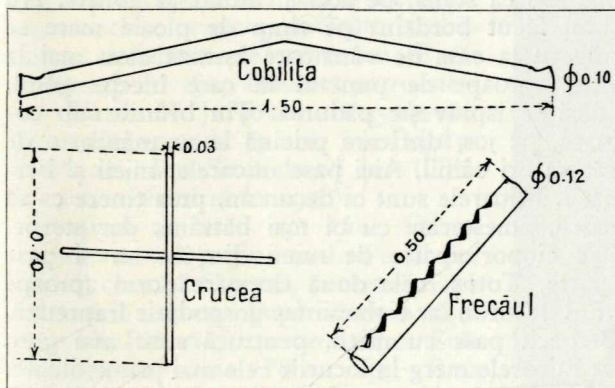
Din cinci kgr. de lapte se face un kgr. de caș, deci tot atâta brânză. Pe la sfârșitul verii o mulsoare le dă cam 3½ kgr. de caș. În primăvară lasă mai mult. O sută de oi dau o găleată de lapte (15 kgr.) când le merge bine; când plouă pierd jumătate laptele.

În 1932 brânza se vindea la Drăguș cu 40 de lei 1 kgr., urda cu 20 de lei, untul cu 50 de lei. Vând brânza în sat. Li se cere și din alte sate, dar nu prea pot vinde, pentru că nu fac atâta. Dacă ar avea, ar putea să vândă și la Făgăraș.

În acelaș an prețul oilor a scăzut foarte mult, cea mai bună oaie nu costa mai mult de 300 de lei, dar nici atât. În anii dinainte se vindea o oaie bună până într'o mie de lei. O lână de oaie s'a vândut cu 80 de lei, cea de miel cu 40 până în 50 de lei. Prețul este acelaș și pentru lâna albă și pentru cea neagră. Deosebirea de preț se trage numai din faptul că lâna de miel e mai puțină.

Celelalte animale din jurul stâniei. Din pricini felurite în jurul stâniei se țin în afară de oi și alte animale: măgari, câini și porci.

În 1929 stâna avea patru măgari, în 1932 numai trei. Se folosesc, după cum am arătat, pentru dusul burdufilor la vale și al sacilor de mălaiu la deal,

Desenul IX

dobândește jintița dulce. Aceasta ținută o zi-două, după cât e de cald, se înăcrește și dă jintița acra.

Când se pune cașul în crintă ca să se stoarcă, prima scursură dă zărul, celelalte scursuri, dobândite prin frământare, dau janțul. Deosebirea e că numai din janț se poate face unt, zărul se dă la porci și la câini.

cu un cuvânt pentru transport. Le zic « Calule », iar măgăreței « Iapă » — în batjocură « Girafă ». Doi măgari în 1932 erau proprietatea unui avocat din Făgăraș; îi ține Poparad și-i trimite stăpânului când are nevoie de ei pentru excursii în munți. Măgarii duc până în 40 de kgr. în spate. Are

Măgarii cu sacii desăgiți și ciobanul cu recălul pe umeri

fiecare câte o șea de lemn afară de unul, căruia în lipsă de șea i-au făcut un samar. Povara se pune în desagi; chiar sacul cu mălaiu nu se umple, se sucește la mijloc și în chipul acesta se desăgește. Au pentru fiecare măgar obânghi din recăle slabe, le pun sub șea ca să nu-i glodească și chingi ca să strângă șeaua. Ca să nu alunece șeaua înaintea sau înapoi după cum e urcuș sau coboriș, i se pun pohile din curele sau sfoară, cari se trec pe după coada sau pieptul animalului. Unul din măgari poartă clopot de fier ca să-i găsească mai ușor pe timp de noapte, pe ceață sau prin pădure; se iau după sunet.

În 1929 stâna avea cinci câini: Bojor, de opt ani, Negru sau Pletea de patru ani, Năvac de trei ani, Ieva și Neamțu de câte un an. În 1932 tot cinci câini mari, dar în plus șapte căței. Câinii mari: Bălan de patru ani al lui Valer Codru, o cățea Eva a baciului, de patru ani, cu cinci căței fătăți de vreo zece zile, o cățea Caciora, a lui Ion Bogdan, de șase ani, cu doi căței de câte o lună, un câine, Cercel, al baciului, de nouă luni, unul alb, al strungarului N. Rogozea, tot Bălan. Cățeaua a fătat căței la munte în pădure, sub o stâncă, la vreo 20—30 m. dela stâna, stăpânul le-a potrivit apoi locul ca să fie feriiți de ploii și de vânturi. Câinii sunt întrebuințați pentru paza oilor, sunt toți câini ciobănești, flocoși. Noaptea când vin sălbăticiuni la oi câinii trezesc ciobanii din somn cu lătratul și alungă sălbăticiunea în pădure, încât

nu poate lua oaia. Câinii, după cum am văzut, latră diferit la urs, lup sau om, încât ciobanii cunosc după lătratul primejdia. Câinele cel mai bun e Bălan al mânăzarului Valer Codru. Câine bun, ne spune baciul Ion Poparad, e « cel care simte întâiu, aleargă și se duce de capul lui cu oile, când îl strigă ciobanul înțelege, e cuminte (deștept) și-și dă silința pentru toate ». Câinii dela stâna nu mușcă oamenii, decât dacă sunt « hădăriți », întărâtați sau vine cineva la stâna când lipsesc toți ciobanii de acasă. La sterpari e unul care mușcă și o menii pe furiș (în 1932), — îi zic Hoțul, pentru că mai fură și de ale mâncării, tot pe furiș. La câini uneori li se taie coada de mici, uneori vârful urechilor — « simt un pic mai bine și apoi stă rău la câine cu coada lungă după oi », afirmă Ion Poparad. Se taie coada sau urechile cu foarfeca, mai ales pe timp înourat, în credința că « nu cu ge așa de mult sânge ».

În 1929 am găsit trei porci, în 1932: șapte porci, (două scroafe cu cinci purcei fătăți de ac să). Ii îngrășase cu zăr, spălătură, urzici și iarbă. Le merge foarte bine la munte, mai ales purceilor, pentru că scroafele sunt supte. Zărul care rămâne în căldare după ce se scoate urda și prima scursură se lasă un timp ca să se âcească și se dă la porci.

Sterpele și sterparii. În 1929 aveau 580 de sterpe (oi fără lapte) în acelaș loc ca și în 1932, spre Crină pe Muche, cu patru ciobani și șapte câini, numai că aveau și bordeiu. În 1932 sterpele erau mai sus ca stâna, pe acelaș munte la goliște. Nu și-au făcut bordeiu; pe timp de ploaie mare se trăgeau la casa de vânătoare așezată ceva mai la vale, aproape de punctul în care începe golul, adică se isprăvește pădurea. Țin brânza sub cojoace, pe jos, din care pricină le-au mâncat-o de câteva ori câinii. Aici pasc mioarele, mieii și berbecii. Mioarele sunt oi de un an, prea tinere ca să nască, amestecate cu oi mai bătrâne, dar sterpe. Fac ciopor aparte de mieii din âst an și pasc aparte. Totuș cele două ciopoare dorm aproape unul de altul, iar ciobanii fac gospodărie împreună. Berbecii pasc cu mieii, pentru că sunt mai grei, iar mioarele merg în locurile cele mai primejdioase. Sunt dați în oi numai după ce coboară la șes, atunci se fac mai multe cârduri și se iau berbecii pentru fiecare cârd ca să mânzească oile. Dacă se amestecă întâmplător cele două ciopoare ale sterparilor, le aleg îndată, nu le lasă așa.

Nu și-au făcut bordeiu pentru că e mai greu de făcut la goliște unde nu se găsește lemne și trebuie să-l facă din pietre și glii de pământ, din brazde. Toate lucrurile le stau sub cerul liber lângă o stâncă, acolo sunt apărați și ei de vânturi. Parul

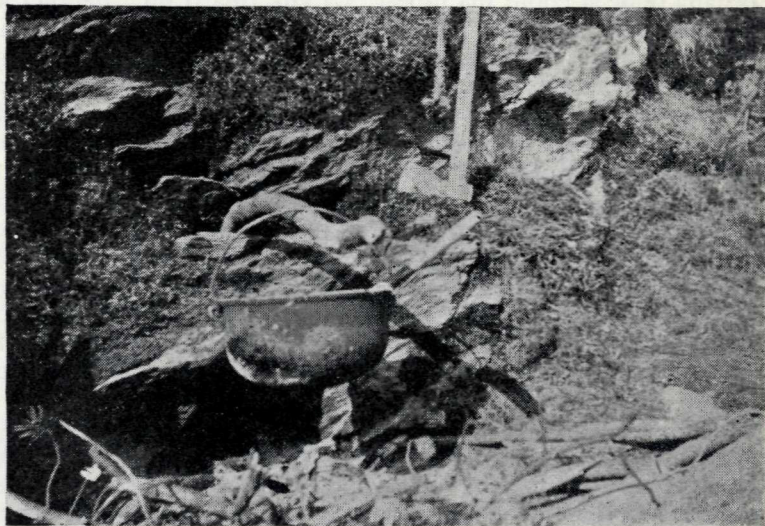
pentru ceanul de mămăligă e vârit în stâncă, într'o crăpătură și e crestat la un cap ca să se agațe ceanul. Fac focul de-a-dreptul pe pământ, lângă stâncă. Gospodăria sterparilor se compune dintr'o secure pentru tăiatul jneapenilor, un bidon cu apă, un cean de mămăligă, un mestecător de mămăligă, niște traiste cu lucrurile lor (schimburi etc.), un sac cu mălaiu acoperit cu pietre și așezat mai sus într'o gaură a stâncii, încolo îmbrăcăminte strict necesară. Ciobanii dorm cu oile sub cerul liber, cum stâncă e nițel aplecată, îi apără la nevoie nu numai de vânturi, ci și de ploile mai mici. Sterparii nu duc niciodată oile la stână. Hrana și-o iau însă de acolo, li se dă mălaiu cât pot mânca, nu se măsoară, se duc ori de câte ori au nevoie și iau cât le trebuie. Mai primesc brânză, urdă și jintiță, brânza și urda cu cântarul: 7—8 kgr. de brânză pe săptămână și 2—3 kgr. de urdă pentru toți sterparii. Jintiță câtă vreau, au o botă închisă și-și iau cât le trebuie. Și-aduc singuri hrana, fac cu rândul, afară de Matei Jurcovan, care e mai bătrân.

Sunt patru sterpari, doi la miei, doi la mioare. Matei Jurcovan e vătaf la miei, are 65 de ani, e căsătorit și are șase copii, n'a urmat școală, dar știe să iscălească și chiar să citească cu puțină trudă. Ciobănește din tinerețe. E din Drăguș și e rudă cu baciul, un fecior al său ține pe sora baciului, adică pe fata arendașului. Dionisie Andreiaș e cioban la miei, are 18 ani, șapte clase primare, necăsătorit, drăgușan, ciobănește de doi ani. Ion Sitea e vătaf la mioare, are 20 de ani, cinci clase primare, e necăsătorit, drăgușan, ciobănește de patru ani (doi la Sâmbăta, doi la Drăguș). Samoilă Poparad e cioban la mioare, are 20 de ani, trei clase primare, necăsătorit, drăgușan, ciobănește de patru ani. E văr cu baciul. În 1929 erau tot patru sterpari: Vasile M. Jurcovan, de 25 de ani, Adam Rogozea de 17 ani, Ion Bogdan de 18 ani, Ion Sitea de 16 ani (Ultimii doi, ciobani și în 1932).

Sterparii au vreo opt câni, fiecare cioban are cel puțin unul. Pe al lui Sitea îl cheamă Ciontea, pentru că n'are coadă dela naștere. Poparad are o cățelușă albă, Bălușa, Jurcovan o cățea: Sultănica și un câine, Năvac etc. «Prea buni nu sunt niciunul la ei» — ne informează baciul.

Viața spirituală a ciobanilor și relațiile lor sociale. În toate chestiunile de gospodărie cei doi baci sunt niște informatori prețioși, nu tot așa în materie de viață spirituală. Aproape acelaș lucru cu ciobanii. Motivul se datorește poate faptului că unii sunt prea tineri și prea de curând ieșiți din școală, iar alții au fost în America și cel puțin fățiș nu mărturisesc anumite credințe și datini ciobănești.

Dela ei am aflat doar că au câte un fluer la stână, unul la sterpe, din cari cântă cu toții, dar nu știe bine decât Valer Codru și Matei Jurcovan, acesta «știe chiar bine». Fluerele le cumpără din târg, cu 10—20 de lei bucata. Învață singuri — «la asta nu te poate învăța nimeni, nu auzi doi să zică din fluer unul ca celălalt». Nu cunosc timpul decât după luceafăr, iar dimineața după roșul dela răsărit. Incolo au ceasuri de buzunar. Stele cunosc puține: «Nusceafărul de dimineață, Carul mare, Carul mic, Calea laptelui și Steaua ciobanului, care răsare la răsărit sara cea dintâiu». La biserică vara nu se duc deloc, nici iarna când sunt în sat, decât foarte rar. Rugăciuni mai zic, sunt ani când o pornesc așa de se roagă în fiecare seară. Cred în Dumnezeu, fac sfânta cruce ca să-i ierte Dumnezeu. Citesc puțin, rar dacă mai prinde câte unul o carte sau o gazetă în mână pentru că nu au, dar ce le cade în mână citesc bucuros. Toți ne trimiteau la Matei Jurcovan «al Cârlișii» care «știe multe», într'adevăr o excepție nu numai prin însușirile personale, ci și pentru că e singurul care a ciobănit vreme îndelungată și se poate socoti cioban bătrân. Matei Jurcovan are 65 de ani și povestește cu plăcere despre el și despre tot ce știe. «Așa om îndrăzneț cum am fost eu la oi, poți să 'ntrebi — spune el — n'a mai fost nimeni la noi. Eu am ciobănit tot cu Rășinăreni și Poienari, nu cu d'ăi din sat. Eu sunt prea iute la sânge, până nu văd oile mâncate, nu mănânc; întâiu oile și pe

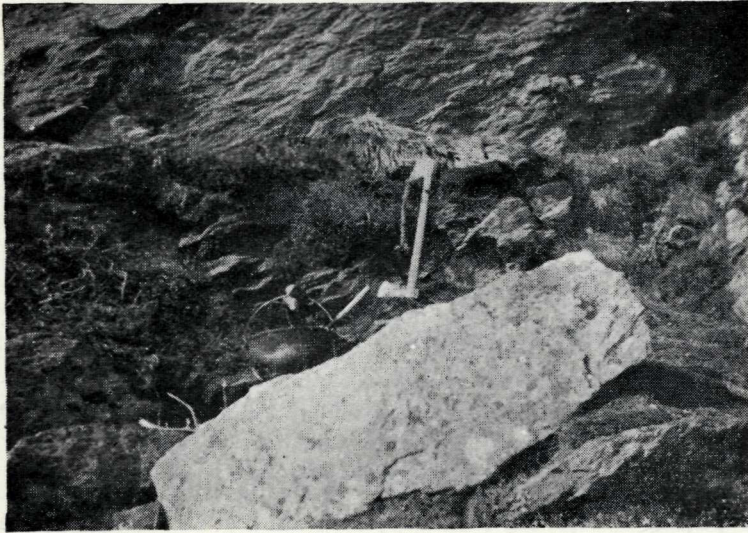

Gospodăria sterparilor

urmă eu. — Ciobănesc aproape de copil, dar nu într'una; de 17 ani chiar numai într'o vară n'am fost. Am ciobănit în muntele Târîta, în Ucea Mare, prin Ucioara, prin Gârdomanul, Viștea Mare, Zănoaga, Viștișoara, Muchea Drăgușului, Valea Sâmbetii și în Pleașa, la Sâmbăta, am mai

fost la Trăsnita, în Valea lui Mogoș și la Moldova, într'un munte Licaș, în graniță cu Sân-Miclăuș — în ăștia am ciobănit. M'am făcut cioban că mi-a plăcut mie de vitele ăștea, oile, și m'am ținut de ele. Și pentru simbrerie, că mai luam câte ceva. Cu asta m'am ocupat eu în viața mea ». Și mai departe:

Adăpostul sterparilor

« De citit citesc, văd buchile, dar nu tocmai bine, îmi joacă în fața ochilor, înainte mai citeam. Din pricina oilor și copiii mă iubesc. La vite (mari) nu mă pricep, oile abea le văd, și ele se țin de mine. Ehei, cât am ciobănit eu, un domn dacă slujește, îl scoate la pensie, bietul cioban îl plouă și-l bate vântul și nu-i dă de-i bătrân nimeni nimic ».

Dăm în cele ce urmează rezultatele convorbirii cu Matei Jurcovan, în legătură cu problemele vieții spirituale.

« Se descântă — mie mi-a spus unul, dar n'am vrut să învăț — când mi-a spus să desgrop mână de om, să o ard și s'o dau în sare la oi, ca să pască oile să nu mai ai treabă cu ele. Ale lui pășteau singure toată vara, el sta în bordeiu și mieii pășteau singuri, când ajungeau la hotarul cu alt munte, fugeau ca de urs. Era din Rășinari, ca de vreo 30 de ani. Acela nu mergea odată cu mieii; ei porneau, ei se 'ntorceau, singuri, la târlă. Acea am văzut-o eu cu ochii, dar când mi-a spus mie, eu n'am vrut, am spus că d'astea nu n'țeleg. A vrut să mă învețe și să-i aduc în schimb toată vara de mâncare. Aceasta mi s'a întâmplat acum 20 de ani. Oile lui și când le păștea la hotar, în bucate (lanuri) nu se băgau, el sta la crâșmă, ele ajungeau coardă la bucate și se 'ntorceau deodată. Mieii ca ai lui nici nu s'au mai dovedit, ziceai că-s mioare toți. N'am descântat niciodată, nici n'am învățat așa ceva. Nu-mi trebuie. Să spurc dobitocul, nu vreau. Puteam să 'nvăț dela alții. Or fi și altele, de nu-s

spurcate, dar la d'alea n'am învățat. Baciul dela Moldova când ajungea la munte trăgea cu pușca din stână drept în sus. Că mai zicea ceva, nu știu, că nu mi-a spus. Dar știu că venea ursul la oi, dar de luat, nu putea lua. Se da la oaie, dar gura n'o putea deschide — și de lup tot așa. Cine știe să descânte... Am auzit că unii le farmecă de ia laptele la oi, la altele le ia apa, umblă pe lângă păraua, dar nu pot bea, — le ia și mâncarea, de dă să mănânce și se opresc că nu pot. Asta face când vrea să facă rău, când e mândios pe un cioban. E și leac. Se duce la descântător sau le descântă el și le trece. Lucrul acela nu l-am pățit, dar am auzit din alții. Chiar la unul din Țară (Vechiul-Regat), i-a luat porneala la oi. A văzut că nu pornesc la pășune o zi, două, a luat cojocul și dă-i cu bățul, l-a tot bătut așa până iată pe cela care le-a strigat: « Nu-l mai bate mă » — « Eu n'am cu tine, îmi bat cojocul ». — « Nu-l mai bate că mă omori » — a venit ca mânat de urs: « Eu le-am stricat, las' că ți le întorc » — și le-a întors, că știau amândoi și de stricat și de întors, că a descântat și acesta. El mi-a spus, care a pățit ».

« Stele nu prea cunosc multe: Carul, Crucea, Ciobanul cu oile, Drumul, Purcarul cu jumătatea de pită și fata cu pita. Se zice că a venit fata la purcar și a avut o jumătate de pâine, ciobanul a văzut-o și a alergat după ea să o iubească. Ea a fugit și a aruncat pâinea și au rămas așa pe cer. Asta e adevărat, că se vede o jumătate de pită de o parte, sunt trei stele, despre astea se zice că sunt o jumătate de pâine. Și mai este una aproape, care se zice că e fata și dincolo uite stele mai îngrămădite, e purcarul cu turma și tot pe aproape oile cu ciobanul; se vede ca o coardă cum merg oile. Astea sunt totdeauna așa. Rarițele sunt trei stele într'o parte, trei într'alta. Sunt unele: Comoara și Sfredelul. Comoara, vreo trei patru stele, una lângă alta, sfredelul deasupra: două stele deasupra ca mânerul și trei de vale, sfredelul — și se vede. Se zice c'a vrut să dea cu sfredelul în comoară, că atunci nu mai lucrau, erau toți bogăți. A vrut să dea un om cu sfredelul ca să fie pe pământ de toate avuțiile, dar a dat pe alătura, n'a nimerit drept; cum ai pierde o cărare și apuci pe cealaltă. Cunosc și Găinușa, ea răsare dela Ziua Crucii și se tot duce până nu mai e, asfințește și n'o mai vezi, se duce iar până la locul ei și apoi iar vine la Sfânta Cruce. Cunosc și Drumul. Acela e drumul dela jumătatea cerului; se schimbă și el; altceva nu știu despre el. Apoi lucefărul care răsare de seară și cel care răsare de dimineață. Când răsare: « Acum sculați, băeți, la mămăligă, că e ziua ». Cunoaștem timpul

și după Carul mare, când e sus e miezul nopții, se mai cărnește un pic carul... iacă-te e ziuă. Se duce după timp, se tot lărgește. Vara numai aici se sucește, iarna se duce mai departe. Sunt unii cari cunosc multe stele, cam ciobanii. Eu știu mai puține. Când eram la Țară tot după semne ne duceam cu oile, acolo nu-s munți, ne mai și pierdeam cu oile și ne luam după cer, uite steaua, pe acolo trebuie să mergem. Se zice că în fiecare stea ar fi niște mitale (metale), fi-va pământ sau așa ceva, și cad. Care au ochianuri și cititorii în stele să spună. Se mai zice că fiecare are o stea și când iese sufletul, cade steaua. Zicem: uite, a murit un om. D'apoi oamenii pe lumea asta mor în fiecare minut. Da' stele, ai văzut, cad rar, câte odată la câteva nopți. Apoi Dumnezeu știe. Zic unii că este lume în lună; va fi de sbiară ca vita, ca pasărea, dar eu zic că nu sunt. În lună se vede ca doi oameni; se zice că ar fi fost doi frați cari n'au încăput pe pământ, de s'au bătut pentru avere și se vede cum unul a dat în celălalt și l-a omorât. A mai ridicat odată, dar dacă a văzut că e mort, a rămas cu bățul în sus. Se mai zice că a dat oile la puțul celui alt și i-a băut apa și el n'a mai avut, de aceea l-a omorât; că unii zic că e pământ și apă în lună. La lună se văd și vârcolacii. Se zice că sunt doi câini și se reped de mănâncă din lună, unul de o parte, altul de cealaltă parte și mănâncă luna, ce-o fi ea, până se gădă. Am și văzut două negrețe pe o parte și pe alta, dar se face la loc după aceea. Nu se întâmplă prea des, am văzut de vreo șase ori. Se zice că-s vârcolacii cele două negrețe, dar eu am zis, sunt doi câini de-o mănâncă. O fi ceva bun în lună. Era prin postul Crăciunului, înaintea războiului, am văzut că mănâncă vârcolacii luna, a fost într'un an de-am văzut toate stelele cum au venit dela amiazi la apus, ca oile. Am zis, uite cum merg stelele, ne prăpădește Dumnezeu. Au stat la apus toate stelele, le-am văzut eu, și au mai căzut din ele. După un ceas am văzut tot câte una la loc spre răsărit. Eu zic că au fost semnele bățăii. S'a întâmplat noaptea, cam cu șase-șapte ani înaintea bățăii, eram sus la munte. Erau și luceafăre cu coadă și alea tot semne erau. A arătat Dumnezeu întâiu semn pe cer și pe urmă a dat bătaia; îmi închipui eu, apoi știe Dumnezeu. Am văzut și soarele că s'a întunecat. Au mai zis oamenii, ce-o fi? Va da ca o pagubă peste om. Dar s'a întors după o jumătate de ceas. Nu știu de unde vine. Eram la coasă. Oamenii noștri sunt mai neumblați, nu știu ».

« Unii spun că pământul umblă după soare, eu am zis că nu se poate. De ce Carul Mare e totdeauna în acelaș loc? Asta înseamnă că pământul stă pe loc și soarele se învârte în jurul pământului. Am

vorbit eu cu un domn astea și mi-a dat dreptate. Stelele eu zic că stau pe cer, iar pământul într'un aer așa. Că va fi într'un stâlp sau pe apă, nu știu. Eu îmi închipui că în apă nu poate să stea, în stâlp... bine, dar stâlpul acela unde stă? Și el trebuie să stea pe ceva. Eu cred că tot în aer, pe un aer tare. Stelele trebuie să fie toate cum sunt buchile pe o carte. Se zice că unele ar fi mai mici, că-s mai sus, dar nu se poate lucrul acela. Dar tot voia lui Dumnezeu trebuie să facă toate. Și cutremurul pământului tot dela el vine, nu că sunt pești în apă înăuntru și izbesc pământul, că n'au putere. Eu îmi închipui că pământul musai să stea ca într'un aer, dedesubt un aer tare și pe acela stă pământul, cum ai pune o frunză pe apă și nu se duce la fund. Pe un aer cu o putere foarte groznică. Unii zic că ar fi pământul rotund, dar parcă n'aș crede. Cine a dat de marginea lumii ăsteia, că unde te duci e pământ și apă? Dar nici așa, fără margini că s'ar lovi pământul de cer și nici asta nu se poate. Pe apă apoi nu poate să stea, că și ea ar trebui să stea pe ceva, să aibă un fund. Numai Dumnezeu drăguțul știe astea, că nu suntem vrednici noi, nici Cristos nu știe când e sfârșitul lumii, numai că s'ar zice. Apa se trage din pământ și umblă ca sângele în om și în dobitoc. Se zice că numai dela Adam e lume, eu asta n'o cred; că ar fi amestecat Dumnezeu limbile la Babilon, dar n'o cred; oricât ar fi plouat nu poate să se înnece toată lumea. Eu cred că omul s'a născut ca muștele, prin toate

Sterparii cu buboul și cojoacele. În mijloc: Matei Jurcovan

părțile, că de ce sânt sălbateci și de ce sânt încă țări necunoscute și care numai de un timp încoace s'au dovedit că sânt? »

Matei Jurcovan are o întregă concepție despre lume și viață și de sigur n'am reușit nici pe departe să i-o aflăm și să o redăm întregă.

Infățișăm și câteva semne și superstiții. Cucul când cântă prevestește ploaie. Când joacă pe zăpezi caprele negre, tot ploaie înseamnă (Vasile Poparad). Când ultima oaie care iese din strungă la mulș e neagră, a doua zi plouă, se întunecă; dacă e albă, se face timp frumos, se luminează (Neculai

Stăpânul stâniei cu pieile oilor prăpădite

Rogozea). De oi în strungă își mai zic strungarii: nu lăsa oile negre în urmă, că iar ne plouă, se pune negru și ne plouă, dă albe. Și când iese întâiu la strungă neagră, iar zic: ptii, iar ne plouă. Lor nu le trebuie ploaie, că pe timp frumos mai dorm, se mai joacă, altă treabă n'au (Matei Jurcovan). Încearcă și explicații naturale. Când pocnește lemnul de brad pe foc, se spune că au lemnele viermi, carii de aceia care se umflă la foc și plesnesc (Ion Poparad). În sfârșit, o poveste despre oi. De ce dă oaia lapte puțin? A zis ciobanul care păzea oile. De ce nu dă oaia o găleată de lapte? Dumnezeu a zis: Să dea, dar de te-o călca pe picior, să mori. Ciobanul a zis atunci: Lasă să dea numai două sfărcuri, decât să mor să nu mai aibă cine le păzi. Că oaia nu stă fiecare la mulș, te mai calcă; de ar fi după aia ai muri (Matei Jurcovan).

Matei Jurcovan întrebat dacă știe cântece, răspunde: «Știu un cântec pentru ciobani:

*De sărac slugă mă bag,
Stăpânele toate-mi plac,*

*Stăpânii simbria-mi trag,
Stăpânele fiind cuminte
Ele mi-o dă mai 'nainte*

Am auzit-o și eu dela un cioban. Ne aveam bine cu o stăpână, era o femeie glumeată și le-am spus că dacă nu se supără, le-o cânt, când am coborât la Voivodeni, dar nu s'au supărat; că zice stăpânul: atunci e bine când îți place și altul nevasta. Am tot glumit.

Știam mai multe cântece, dar le-am uitat, să le ia nevoia că așa avea curaj să le spun. O mai fost odată unul, de i-a plăcut ciobanului o băciță de a rămas grea. El a păzit în Șelan și s'a dus în Boian și ea a cântat, dar nu-mi mai vine acum în minte. Cum drace îi vine?

*Măi Ioane, Ioniță,
Tu te duci cu oile,
Eu rămâi cu vorbele,
Tu te duci cu cârlanii,
Eu rămâi cu dușmanii...*

Ptii, călca-o-ar, uite că am uitat-o, chiar numai astea le știu. Și le-am cântat-o la băeți astă vară, o știam bine, dela început și acum nu-mi vin în fire. Am uitat-o și pace. Alta,

*Vai săraca mândra mea
Cu trei draci alătura,
Unu 'n brațe mi-o ținea,
Și unu-i...*

Asta e de rușine, dar numai atâta știu. Mai știu una, iar numai așa, vreo două vorbe,

*Pe Ardeal și pe Târnăvă
Nu-i mândră să-mi fie dragă,
Pe Ardeal și pe câmpie
Nu-i mândră să-mi placă mie...*

Dar am uitat-o și pe asta. Le știam, dar vara asta am fost necăjit, nu din alte, dar din vremea asta, a tot plouat; apoi atunci n'avam vreme de asta ».

Matei Jurcovan povestește despre sine și familia sa: « În timpul războiului am trecut peste graniță să trec în România, că știam munții. Am trecut pe alții cari fugeau din pricina bătaii să nu-i ia cătane. De mă prindea, mă împușca. Am trecut și eu atunci. Am stat acolo un an la un frate al meu și doi băeți și o fată pe cari îi am la Constanța, comuna Viișoara. Mi-au trimis carte că acela care nu-i acasă, îi vinde averea. M'am întors și m'au luat cătană, m'au ținut un an și după un an s'a demobilizat. M'au scutit înainte cu vreo două luni, eram în concediu și nu mai m'am dus până nu s'a stricat bătaia. M'au căutat jândarii, dar mă pitulam, că primarul ținea cu mine. Era primar Samoilă Trâmbițaș; a murit. Pe toamnă apoi s'au stricat lucrurile. Când m'am întors din Regat, m'au prins fără pașaport; m'au pedepsit atunci cu

20 de coroane și 8 zile închisoare. Fetelor mele când le-am măritat le-am spus: Te-ai măritat, acum să vii la mine să-mi ceri, dar cu plăns la mine să nu vii, că te-o bătut. Lucră acolo, cinstește părinții lui, să nu mai lucreze ei, că-s bătrâni, tu ești tânără. Și eu am fost sărac, dar acum nu rămnesc la nimeni, nu-mi trebuie dela nimeni, dar nici al meu nu-l las la altul. Am și un fecior în Rusia, i-am făcut și anul acesta dreptăți și nu pot deloc să-l aduc. Nu-i prizonier, s'a dus și l-au apucat pe acolo. E cioban. Numai două scrisori am primit. I-am scris o carte, dar le ia stăpânii, nu știu. A scris așa: Tată vei ști că m'am dus în Rusia și m'am apucat de oi, am făcut peste o mie de oi și au venit bolșevicii și mi le-au luat toate, iar am făcut și iar mi le-a luat; e foarte greu ».

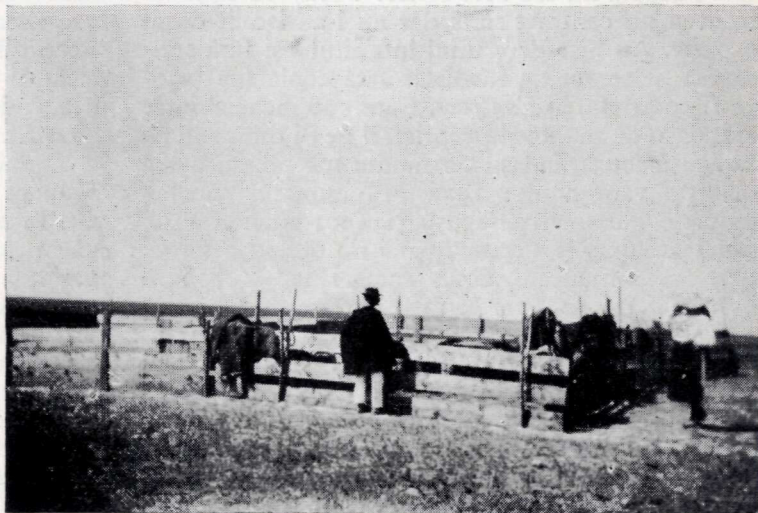
În ce privește pe ceilalți ciobani, își au toți familiile în sat, încât păstrează legături continue cu satul. Totuș peste vară se întâmplă să nu coboare decât rar. În 1929 niciunul nu coborise în sat, numai baciul care fiind însurat cobora regulat și sta câteva zile pe săptămână ca să-și vadă de gospodărie. În 1932 erau aproape toți flăcăi și jucători în horă, încât coborau mai des, pentru fete. Se duc acasă când se poate, când e timpul bun și nu e muncă multă. Baciul, Ion Poparad, a fost acasă de vreo șase-șapte ori. Mai mult ca două zile n'a stat niciodată; de regulă numai dusul și întorsul, pleacă azi și se întoarce mâine, sau dacă se poate în aceeași zi. Valer Codru a fost acasă de vreo patru ori, odată a stat două zile, la coasă. Ion Bogdan a fost de două ori, odată la o nuntă, a lui Racu, pentrucă sunt prieteni. Când au nunți sau morți în familie se duc. N. Rogozea a fost de vreo patru ori după făină cu măgarii. El și cu baciul se duc după mălaiu, care cum ajunge. M. Jurcovan a fost de vreo două ori, odată a fost bolnav, dar numai o zi a stat. I. Sitea, D. Andreiaș și S. Poparad au fost de câte trei ori. Când pleacă se mai cer dela baciul sau se învoesc între ei ca să păzească unul în locul celuilalt. Ii mai trimite și după mălaiu. Când coboară în sat își petrec cu fetele și mai fac câte un chef la cârciumă. Trag și oameni din sat pe la stână. Mai ales când sunt în pădure să taie lemne. Mai vin la miei ca să-i tundă. Trec de asemenea excursioniști. Ii mulțumește baciul pe toți, le dă mâncare, îi culcă în stână, le face pat, le pune straie dedesubt, le dă cojoace să se acopere, mai ales la domni. Vin și femei, le mai prind pe la afene și prin pădure. « Bărbatul e în pădure și ea vine la mine » — spune unul din ei. Fetele se tem, « au fost două după afene, dar le-a luat lumea în răs, de nu mai vine nicio fată, Doamne ferește ».

Invoile și desfacerea stâniei. În drept, persoana mai de seamă este stăpânul stâniei. El închiriază munții dela comune, el tocmește ciobanii și tot el se învoește cu stăpânii oilor. « E răspunzător față de toți — spune Ion Poparad — față de comună cu arenda, față de ciobani cu simbria, față de proprietarii oilor cu brânza și păzitul ».

În 1929 proprietarul stâniei era Vasile Poparad, munții erau ai comunei Drăguș, plătea 17 lei de cap de oaie comunei, taxă de pășunat. În 1932 proprietar era Gheorghe Poparad, arendând același munte prin ofertă închisă cu 12.550 lei. A mai fost un ofertant, dar « s'a ars », spune baciul. Minimul ofertei era 12.000, au dat pe deasupra 550 lei și au luat muntele. Comuna Drăguș și-a rezervat prin contract poenile ca să pască vitele când vin în pădure. Din pricina aceasta nu i-a lăsat să-și facă stâna dela început în Poiana Șteghei, unde le-ar fi venit bine, ci mai sus. Acolo fiind locul mai puțin adăpostit, au pierdut oile laptele, pentrucă a dat un frig și a plouat mereu. Au coborât apoi în Șteghe, dar s'au ținut de vorbă, n'au mâncat poenile până n'au venit întâiu cei din sat cu vitele. Ca să-și lărgească hotarul au mai închiriat o parte din coastă, care nu ține de Drăguș, dela comuna Voivodenii Mari, cu 300 de lei.

Cu stăpânii oilor, oameni din Drăguș și din satele vecine, au avut următoarele învoeli:

În 1929 stăpânii oilor au plătit lui Vasile Poparad 55 de lei și un cop de mălaiu (un kgr. și ceva)

Țarcul pentru alesul oilor

pentru fiecare oaie, ca preț al pazei și al întreținerii. Au primit în schimb, pentru fiecare oaie cu lapte câte 2 kgr. de brânză. Proprietarul stâniei dă de regulă dela el sarea pentru oi și întotdeauna le urcă la munte și le coboară pe socoteală proprie. El trebuie să dea brânza învoită, chiar dacă nu do-

bândește într'o vară atâta cât se cere. Se întâmplă ani răi de cumpără brânza ca să dea la oameni. În deobște însă se câștigă. Când merge bine, proprietarul stâniei câștigă într'o vară până la 10.000 de lei.

În 1932 proprietarii oilor au plătit 30 de lei și un cop de mălaiu (porumb) pe cap de oaie. Stăpânul stâniei a dat tot câte două kgr. de brânză pentru o mânăre. Ei urdă nu dau cum se dă în alți munți, decât celor cu oi mai bune. În 1932 n'au dat decât celor din comuna Olteț, câte un sfert kgr. de urdă, având de acolo vreo 60 de oi. Urda rămâne astfel proprietarului de stână. Mălaiul care se cuvine, se dă cu începere dela Sânt-Petru, până atunci dă arendașul muntelui dintr'al său.

După un obicei apucat din bătrâni, stăpânul stâniei nu dă socoteală de oile prăpădite. Dacă rămâne pielea cu semnele oii, o dă proprietarului respectiv ca dovadă că au mâncat-o sălbăticiunile sau a căzut pe stânci. Nu se mai plătește pentru ea și nici brânză nu se mai dă. afară dacă n'au o învoială anumită. Fără ca să rămână vreun semn se întâmplă foarte rar, dar nici atunci nu răspunde nimeni de ele. « Merg pe încredere. Mai fac gură, dar rămâne cu ce face » (Ion Poparad).

Pielele pentru burduf le cumpără stăpânul stâniei de prin sat pe urdă. Când împarte brânza nu dă și pielea burdufului, o păstrează. Cei cari au brânză multă, și vor să și-o capete în burduf, dau ei pielea mai din vreme.

De regulă nu fac acte scrise. Totuș în 1932 au făcut și un contract scris, dar nu l-au iscălit decât o parte. Au încredere unul într'altul « și fără scrisoare » și se țin de învoială. Iată copia (cu ortografia păstrată): « Contract. Care s'au încheiat între arândașu de munte și proprietari de oi din comuna Drăgușu ieu arândașu de munte mă obligu a lua oile pe vara anului 1932 în pășunatul muchia muntele comunei Drăgușu. ieu ca arândașu de munte Ghiorghe Poparadu mă de obligu a da de fiete care mânăre două chlograme de brânză bună din burdufu fie la cazu că brânza nui bună o plătescu cum să plătește pe piața Făgărașului la toamnă. noi Proprietar de oi ne obligăm a plăti de fește care oaie 30 lei și un cop de cucuru. proprietari de oi au drep după legile a alegie doi oameni So fie de față cându să mulgu oile și so dau în sterpe la 8 zăle fiindu și ciobani de față la cazu că sa prăpădi vreo mânza după Simpetru ieu sântu dator săi dau brânza deplin și oaia se plătește de plin. la simpetru se dă brânza jumătate și proprietari de oi să de o cucuru. la cazu că sor ivi o boală între oi va fi motivu de înțelesu. Ciobani scriși de mai jos va fi răspunzabili și ăl mic ca și ăl mare de cârdu carel ia în samă pe cum e și orândaș de munte. Ciobani. Ieu Ioan Poparadu baciou sântu de obligatu a face brânza bună cu simbria de 3000

mi lei. Ioan Sitea. Ceoban la mioare cu Simbria de 3000 lei 10 oi scutite 5 kg. de brânză. Sânt de obligat a păzi cârdu de mioare carel iau în samă și a răspunde de feste care oai cum răspunde și arândașul. Valere Codru » (numele sunt iscălituri).

Simbriile ciobanilor în 1929: Ion Gh. Poparad 6000 lei pe vară. Samuilă Poparad, 5700 lei. Valer Rogoza, 3000 lei. Neculae Rogoza, 2000 lei. Sterparii: Vasile M. Jurcovan, 6700 lei, Adam Rogoza, 5000 lei, Ion Bogdan, 6700 lei, Ion Sitea 4000 lei. Pentru oile proprii au plătit ca oricare altul. Simbria se plătește la sfârșit încât folosesc banii la gospodăriile lor sau ale părinților. Peste vară cheltues puțin. În 1932, baciului Ion Poparad i s'a socotit 3000 lei pe vară (trei luni), dar e fiul proprietarului și a condus el, încât de fapt n'a luat banii. Valer Codru, 3000 lei, 15 oi scutite de plată, 5 kgr. brânză și 5 kgr. urdă. Ion Bogdan, 3000 lei, 10 oi scutite, 5 kgr. brânză, 5 kgr. urdă. Neculae Rogoza, 2000 lei 10 oi scutite, 5 kgr. urdă. Sterparii: Matei Jurcovan, 3000 lei, 10 oi scutite, 5 kgr. de urdă. D. Andreiaș, 2600 lei, 5 oi scutite, 5 kgr. urdă. I. Sitea 3000 lei, 10 oi scutite, 5 kgr. brânză. S. Poparad, 3000 lei, 10 oi scutite, 5 kgr. urdă. Li se dă în afară de aceasta mâncarea. Pentru oile scutite nu mai plătesc nici bani, nu mai dau nici porumb. Simbria cea mai mare o are Valer Codru pentru că e vătaf, aleargă mai mult, are grijă de toate, a dat însă porumbul pentru oile lui de bună voie, încât cam tot acolo vine ca ceilalți. Lui Sitea ar fi trebuit să-i dea urdă, dar n'a vrut, a cerut brânză. Ciobanul care are mai puține oi decât îi sunt scutite prin învoială aduce altele dela rude și el ia banii.

La Sf. Maria stil vechiu (28 August) sau acum în Duminica sau sârbătoarea cea mai apropiată, stâna se desface. Coboară cu o zi înainte toate oile în sat, tot în ciopoare aparte. Pun tot pe măgari și mai iau și ciobanii în spate, încât nu mai lasă nimic la munte. Oile nu mai pasc în timpul acesta de loc. A doua zi (de regulă o zi de sârbătoare) vine fiecare om să-și ia oile; le bagă într'un țarc pe câmp sau în orice loc închis și se aleg oile. Ciobanii intra între oi și le aleg pe comune, apoi fiecare proprietar își alege oile ajutat de ciobani. În aceeași zi se dă toată brânza care e de dat, precum și simbria ciobanilor și se plătește arenda muntelui. Proprietarii oilor dau și ei tot ce au de dat, bani și porumb încât se încheie totul. Ziua aceasta e zi de mare învălmășeală. « Azi am avut un val foarte greu, veneau câte doi-trei să-și ia oaia și n'o cunoaște, de ne-a zăpăcit pe toți. I-am dat în lături să le alegem noi, dar n'aveam cu cine vorbi deloc » — ne-a spus Matei Jurcovan în ziua când s'au ales oile. Se mai întâmplă și certuri, pentru oile prăpădite, pentru brânză etc.

După această dată stăpânii oilor fac ciopoare de câte 100—150 de oi, amestecate și le dau în paza ciobanilor (aceiași sau alții, cari vor să se apuce). Plătesc până în 5 lei pentru o oaie și un cop de cucuruz. Se fac până la zece ciopoare. Se păzesc pe hotarul satului până dă zăpada. Fiecare cioban face pentru cioporul lui un țarc pe câmp și doarme acolo cu oile. Iși fac țarcurile pe locurile proprii și le mută dintr'o parte în alta pentru gunoie. Adeseori, cum am arătat, le păzesc numai pentru aceasta. La hotar ajunge un singur cioban de ciopor. Ciopoarele se formează de obicei după vecinătăți.

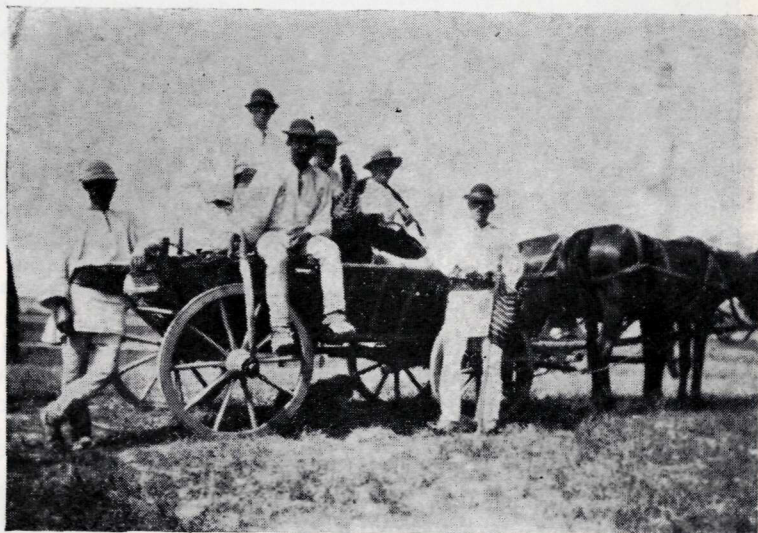
Când dă zăpada fiecare stăpân își ia oile acasă și le ține cu fân. Se țin sau afară în curte, pe paie, sau în grajd, «care cum are și cum poate», până în primăvară când le trimite iară la munte.

Incheere. De încheere, poate nu e tocmai de prisos să arătăm, în câteva cuvinte, cum credem că vor trebui îndrumate în viitor cercetările sociologice privitoare la viața păstorească și ce anume probleme vor putea fi deslegate pe calea aceasta. Cu alte vorbe, trecem la întrebuintărea teoretică a materialului înfățișat.

Am spus și întărim cele spuse; că faptele culese de noi, ca și cele în deobște cunoscute, sunt neîndestulătoare pentru a alcătui vreo învățătură de cuprins general. Aceasta nu vrea să însemneze că n'avem cercetări despre stâni și păstorie vrednice de luat în seamă, dimpotrivă numărul lor e destul de mare și mai niciuna nu este lipsită de valoare, numai că înfăptuitorii lor sunt din alte țărâmuri decât al sociologiei. Purtați de interesul științei lor, geografii, etnografii și folcloriștii au strâns mult material, cu multă râvnă și pricepere, dar n'au căutat, pentru că nici nu puteau s'o facă, deslegarea unor probleme care nu erau ale lor. Sociologia va găsi în acest material un ajutor de netăgăduit, dar nimic mai mult. Ceea ce nu poate să însemneze decât că sociologia trebuie să-și strângă singură faptele de care are nevoie. Pe drumul acesta ne găsim însă cu totul la început. Aici se află pricina pentru care suntem siliți să ne mulțumim deocamdată cu o simplă ipoteză de lucru, în locul deslegărilor și tâlcuirilor; ipoteză care poate va fi cândva întărită de fapte, dar nu mai puțin va putea fi înlăturată cu desăvârșire. E bine să nu pierdem nicio clipă din vedere soarta aceasta nehotărîtă a gândurilor noastre, aceeași pentru orice ipoteză.

Stâna înfățișată ne desvăluie o realitate alta decât a satului și totuși nu cu totul străină de ea. Pentru sociologie aceste două tipuri de viață socială — viața de păstor și viața de plugar — ca

și legăturile dintre ele, sunt de cel mai mare interes. Pentru sociologia poporului românesc interesul acesta e și mai vădit. Satele și stânile, plugăritul și păstoritul, țărani și mocanii, răspund în fapt celor două tipuri de civilizație etnică românească, peste care orașele au suprapus un al treilea tip, lipsit însă de orice trăsătură etnică. În orice caz ne găsim în prezența unor unități de viață socială cu neputință de ocolit în studiul morfologic al societății românești. E destul să ne gândim la felul de traiu și la ocupațiile zilnice ale fiecărui tip ca să bănuim deosebirile dintre ele și natura lor originală. Lăsând la oparte orașul, viața ciobănească nu cunoaște felul de trudă trupească a plugarului, munca grea a câmpului, mărginirea la o bucată oarecare de pământ, peste care trebuie să stea aplecat mereu, în înțelesul adevărat al cuvântului, arându-l, săpându-l, culegându-l. În schimb nici viața de sat nu cunoaște greutatea vieții păstorești, deși par a fi mai puțin, alergătura, ploile, furtunile, asprimile muntelui și lupta directă cu sălbăticiunile. Și tot așa nu se potrivesc în privința părților ușoare ale vieții. Stâna nu cunoaște sărbătorile, praznicile, petrecerile; satul nu cunoaște răgazul, hoinăreala și gândurile slobode. În sat viața este a obștei, insul nu este decât o fărâmă neînsemnată din ființa ei; la stâni viața e mai neatârnată, mai singuratică, mai a fiecăruia, aici legătura e mai strânsă cu firea înconjurătoare decât cu oamenii. Din în-

Stăpânii oilor din satele învecinate

deletnicirile acestea două: plugăritul și ciobănitul, nasc cu necesitate forme originale și diferite de viață. Pentru că e greu de crezut că lucrurile nu se leagă între ele, — pe deosebirile de ocupații și de luare de contact cu natura, se structurează altfel viața fiecărui tip în parte. Cele înșirate de

noi sunt simple apropieri, nu trăsături propriu zise. Stabilirea deplină a celor două tipuri este o treabă de împlinit. Lucrurile se petrec așa însă numai în teorie. În fapt nu se găsesc decât rar tipuri curate. De aceea sociologia va trebui să urmărească și amestecul celor două tipuri, ca și înfățișările lor de fiecare dată. Stâna din Drăguș este o pildă destul de lămuritoare. Ea nu este o realitate curat ciobănească, ci îndeletnicirea lăturalnică a unor plugari. Pentru că așa cum există oieri și plugari cari nu trăesc decât de pe urma oilor sau a ogorului, există și oieri cari se îndeletnicesc întâmplător cu plugăria sau plugari cari

înraurească viața de sat și pe altă cale decât a numărului mai mare, prin însăș alcătuirea și felul lui de a fi. Viața de păstor se va putea dovedi mai prielnică îndeletnicirilor spirituale decât cea de plugar. La stâna înfățișată, Matei Jurcovan, singurul cu ciobănie lungă, este un adevărat gânditor și în aceeaș măsură un păstrător de tradiție și cultură populară românească străveche. Poate că e doar o excepție, datorită însușirilor personale, dar s'ar putea și altfel, viața însăș pe care a dus-o să-l fi împins spre întrebări și deslegări mai multe. O cercetare mai de aproape s'ar putea să descopere împrejurări mai prielnice

Valea Sâmbetii văzută de pe Muchea Drăgușului

se apucă din când în când de ciobănie. Faptul acesta împreună cu legăturile neîntrerupte dintre cele două realități vor lămuri poate, vreodată, multe din problemele ridicate, dar nedeslegate încă de cercetările vieții noastre naționale. Mai ales în limbă și folclor se simte o puternică înrâurire păstorească. Faptul acesta poate să însemneze, cum s'a spus, că înainte vreme întreg poporul românesc s'a îndeletnicit cu păstoria, — cele două tipuri de viață etnică românească nu sunt decât treptele unei desvoltări dinspre nomadism spre așezări statornice. Elementul păstoresc în cultura poporului nostru ar fi o rămășiță din vremuri în care cel dintâiu o cuprindea pe cea din urmă. Dar acelaș fapt poate să însemneze și altceva. Tipul păstoresc de viață ar putea să

producției spirituale (artă, folclor, știință și filosofie populară) în viața păstorească decât în cea plugărească. Răspândirea acestor producții în viața sătească, până la colorarea acestuia cu trăsături puternic păstorești, n'ar înfățișa o prea mare taină. Legătura între cele două tipuri de viață este o înlesnire firească, iar direcția înrâuririi se impune prin numărul producțiilor și nouitatea lor. Ciobanii își poartă pretutindeni cântecele și credințele și le răspândesc prin comunicativitatea care e destul de cunoscută. Pentru sat multă vreme faptul acesta a putut să însemneze singurul mijloc de a afla un cântec nou, un cântec din altă parte, alte lămuriri despre lume și viață, sfaturi necunoscute pentru necaz sau nenorocire, — aduse azi din militarie, sau de drumeți (destul

de răspândiți) și mai ales de cărți, de școală și de săteni de-a-dreptul din alte sate și dela oraș. Păstorii au putut să îndeplinească multă vreme funcția de învoire a vieții spirituale sătești, prin prestigiul omului « umblat și care știe multe », față de viața așezată și de supunere socială a satului.

Așa dar o sociologie românească va trebui să deslușească în primul rând cele două chipuri de viață socială etnică, stâna și satul, stabilind atât înfățișările lor curate, cât și cele amestecate. Apoi să urmărească de aproape fiecare tip în parte pentru a le zugrăvi în esența și manifestările lor de viață și în împrejurările proprii de existență.

În sfârșit, va trebui să stabilească legăturile între ele, înrâuririle una asupra alteia și rezultatul acestor învecinări și întrepătrunderi. În acelaș timp se va lămuri, cu prilejul sociologiei poporului românesc, multe din problemele privitoare la societățile păstorești și cele țărănești cu genul de existență, civilizațiile și culturile corespunzătoare. Cercetarea unei stâni din Munții Făgărașului în acelaș timp cu cercetarea satului Drăguș și în cadrul monografiei sociologice a acestuia, nu ne îngăduie, desigur, nicio concluzie definitivă, dar ne îndreptățește cu prisosință acest program de lucru.

TRAIAN HERSENI

